

L'IMPULS DE L'EDUCACIÓ DURANT LA SEGONA REPÚBLICA: L'ENSENYAMENT PÚBLIC A OSONA (1931-1936)

JOSEP CASANOVAS I PRAT
JOAN SOLER I MATA
ANTONI TORT I BARDOLET
Universitat de Vic

The education movement during the Second Republic: state education in Osona (1931-1936)

L'educació en general va rebre un fort impuls durant la Segona República, a través de dotar de millors condicions materials i humanes l'ensenyament públic. La comarca d'Osona no va quedar al marge d'aquesta onada de transformacions, la graduació d'escoles nacionals a moltes poblacions i la construcció de nous edificis escolars van acabar amb la precarietat amb què subsistia l'ensenyament públic a la comarca. Paral·lelament es van produir altres canvis a l'entorn de l'educació, entre els quals l'article tracta el de l'oficialitat de l'ensenyament laic.

Paraules clau: història de l'educació, ensenyament públic, construccions escolars, laïcisme.

Education in general received strong support during the Second Republic, by giving better material and human conditions to state education. The area of Osona was not marginalized in the wave of transformations which included the availability of state schools in many towns and the construction of new school buildings. These developments put an end to the precariousness of state education in the area. At the same time there were other changes in education, among which the article emphasizes the official status of secular education.

Keywords: history of education, state teaching, school buildings, laicism.

Introducció

Quan, després dels resultats de les eleccions municipals de l'any 1931, a Catalunya i Espanya es va proclamar la Segona República, la situació de l'ensenyament públic en el nostre país era, en línies generals, molt deplorable. Exceptuant casos singulars com les iniciatives portades a terme per l'Ajuntament de Barcelona, els intents encetats durant el període de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) s'havien estrocat durant la dictadura de Primo de Rivera, i gairebé mai havien donat fruits en les comarques interiors del país. Així, malgrat que arreu d'Europa bufaven vents de renovació pedagògica, Escola Nova i pedagogia activa, la situació de l'ensenyament primari i públic a la comarca d'Osona, com a la resta de les comarques catalanes, denotava alguns mals crònics. El lamentable estat dels edificis escolars, l'insuficient nombre d'escoles i la migradesa de l'oferta de places escolars, els mètodes anacrònics que sustentaven l'ensenyament a les aules, el marcat accent espanyolista del sistema escolar, el llast pesat d'una influència catòlica i tradicional massa persistent o la deficient formació i preparació pedagògica dels mestres serien clars símptomes de les malalties d'un sistema educatiu públic que, a la vegada, estava sotmès a la competència d'un ensenyament religiós de caràcter

confessional que gaudia de la confiança dels grups socials més influents, sobretot en les poblacions més importants.¹

La política educativa va ser una de les prioritats del nou règim republicà instituint després del mes d'abril de 1931, sota la direcció del català Marcel·lí Domingo al capdavant del Ministeri d'Instrucció Pública i del valencià Rodolf Llopis en la Direcció General de Primera Ensenyança.² Malgrat que la intensitat de les iniciatives desplegades i de les millores assolides sigui diferent segons els períodes, ningú no pot negar que el balanç global és positiu. L'empenta dels primers anys del bienni progressista de 1931-1933 no fou pas aturat del tot durant els anys grisos del bienni radical-cedista de 1933-1936. I ningú no pot obviar les innovadores i valentes iniciatives desenvolupades durant el període de la Guerra Civil, quan les forces més progressistes i revolucionàries, amb els anarquistes al capdavant, van pilotar la direcció de l'ensenyament i van implantar el model de l'escola unificada.

De fet, l'obra educativa de la Segona República i de la Generalitat es va planejar en el marc d'una reforma social, política i ideològica i d'un redreçament cultural i ètic d'amplis horitzons.³

Els grans eixos de la política educativa republicana apunten a uns processos claus des del punt de vista pedagògic i d'organització del sistema escolar i a dos eixos més que reflecteixen la nova orientació política. Ens referim primer a la lluita contra l'analfabetisme i, per tant, al procés d'alfabetització; en segon lloc, a l'increment de l'escolarització, a la intensificació del procés de graduació escolar, i, finalment, a la renovació pedagògica de l'ensenyament que sota els principis de la pedagogia activa i del moviment de l'Escola Nova va reformar la pràctica educativa a les aules i va reorientar la formació dels mestres. Des del punt de vista més ideològic, les reformes es van orientar cap a la transformació dels trets d'identitat de l'escola pública amb la voluntat de convertir-la en democràtica, laica i única i, a Catalunya, en una escola catalana.

L'anàlisi de la realitat educativa a la comarca d'Osona durant el període republicà s'ha d'emmarcar forçosament en aquestes línies que hem esmentat. De fet, els grans canvis que esdevenen en els municipis d'Osona es detecten en el procés d'alfabetització i, sobretot, en l'impuls del procés d'escolarització amb un extraordinari pla de noves construccions escolars. Aquests, al costat de la graduació de les escoles de força municipis, són els canvis més visibles des del punt de vista

1. Vegeu: ALBAREDA, J.; COLLELL, M. T.; TORT, A. «Ensenyament, cultura popular i religiositat al Bisbat de Vic a inicis de segle». A: *Actes de les VII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vic: Eumo, 1985, p. 445-477.

2. Vegeu DOMINGO, M. *La escuela en la República (La obra de ocho meses)*. Madrid: Ed. M. Aguilar, 1932; LLOPIS, R. *La revolución en la escuela*. Madrid: Ed. M. Aguilar, 1933.

3. Sobre aquests aspectes de la política educativa republicana vegeu: LOZANO, C. *La educación republicana 1931-1939*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1980; MOLERO, A. *La reforma educativa de la Segunda República. Primer bienio*. Madrid: Ed. Santillana, 1977; PÉREZ GALÁN, M. *La enseñanza en la Segunda República*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1975 (2ª ed., Mondadori, 1988); GONZÁLEZ-AGÁPITO, J. i altres. *Tradición i renovación pedagógica. 1898-1939*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat / IEC, 2002.

d'organització escolar. La renovació pedagògica, que de ben segur també es va produir, resta menys visible i és més difícil i complexa d'estudiar.⁴ La catalanització de l'ensenyament es va anar produint de forma progressiva en les diferents escoles d'una comarca en la qual això no suposava cap problema per a una població majoritàriament catalanoparlant. En canvi, les decisions adoptades per avançar en la laïcització de l'ensenyament no van passar gens desapercebudes. Ben al contrari, allà on es van prendre decisions en aquest sentit, sorgiren conflictes i tensions. El sistema escolar osonenc estava molt marcat per la confessionalitat, no només pel pes, quantitatiu i qualitatiu, de les escoles de les congregacions religioses, sinó també per la influència que l'Església exercia en el control ideològic de la població.

La graduació i les construccions escolars

L'any 1930, les xifres de l'analfabetisme a l'Estat espanyol no eren gens positives: un 24% d'analfabetisme masculí i un 40% en les dones. La diferència entre sexes és prou il·lustrativa del concepte que es tenia de la dona i de les mancances del seu procés d'escolarització. A la província de Barcelona, l'any 1930 es comptabilitzava un 26,7% d'analfabetisme entre el total de la població i un 18% entre la població major de deu anys segons diverses fonts (un 12% en els homes i un 24% en les dones).⁵ Aquestes dades estaven per sota de la mitjana d'analfabetisme de la resta de províncies de l'Estat on la situació era encara més greu. A Osona, malgrat el progrés evident en relació al canvi de segle, les xifres d'alfabetització seguien la mateixa tònica:

Alfabetisme masculí i femení a Osona (percentatges)						
	Masculí			Femení		
	1900	1920	1940	1900	1920	1940
Àrea urbana de la Plana	52,3	70,5	86,1	34,2	60,4	83,2
Àrea rural de la Plana	35,4	64,0	79,3	22,9	51,1	79,0
Lluçanès – Moianès	33,0	58,0	77,7	16,8	49,3	74,9
Collsacabra – Guillerries	31,5	49,9	72,2	13,1	34,9	70,0
Total Osona	38,1	60,6	78,8	21,7	48,9	76,8

Font: SOLÀ, Pere. *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*. Girona: Col·legi Universitari de Girona, 1983, p. 467-468.

4. L'estudi de la renovació pedagògica que, de ben segur, es devia produir a les aules resta fora de l'abast d'aquest article. Malgrat tot la presència de mestres singulars com Manuel Cantarell, un dels impulsors de les converses pedagògiques de la plana de Vic durant els anys 1906-1919, a les escoles de Gurb; de Josep Alcobé, destacat membre del moviment de mestres freinetians, i de Laura Masip, formada a l'Escola Normal de la Generalitat, a l'escola pública de Centelles, i d'altres que només un estudi detallat podria analitzar, garanteixen una pràctica educativa renovada a les aules de les escoles d'Osona.

5. Vegeu VILANOVA, M.; MORENO, X. *Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981*. Madrid: MEC, 1992, p. 189-190.

La instauració de la segona república

Però aquella letargia era només una aparença o una ficció. Caiguda la dictadura el 28 de gener de 1930, ocupà el govern el general Berenguer per tal de tornar el país al seu règim constitucional, suspès i gairebé destruït durant el llarg període de dictadura.

Arreu d'Espanya s'havia anat congriant un pregon esperit de protesta contra aquell règim d'excepció, protesta que a poc a poc anava dirigint-se contra el rei, que l'havia fomentat i mantingut.

Els partits republicans actuaven activament, car preveien que aquesta difícil situació del rei no podria durar gaire. Es promogueren diferents assaigs de sublevacions per tal d'instaurar violentament la República, però tots fallaren.

I fou plàcidament, a conseqüència de les eleccions municipals celebrades el dia 12 d'abril de 1931, que el poble, amb un gest incomparable de dignitat, de consciència política i d'honrada franquesa, es manifestà unànimement contra el rei, la qual cosa constituí ensem la més formidable protesta contra els temps de dictadura.

I el dia 14 d'abril, sense la més lleu violència i enmig d'un gran entusiasme, fou proclamada la República. Assumí la presidència del govern provisional el senyor Nicet Alcalà Zamora,

Nicet Alcalà Zamora, president del govern provisional de la República espanyola

124

Del govern provisional en formaren part dos patricis catalans: el Sr. Marcellí Domingo, que s'encarregà de la cartera d'Instrucció Pública i el senyor Nicolau d'Olwer que ho va fer de la d'Economia.

A Barcelona, els Srs. Companys i Macià proclamaren la República, unes quantes hores abans que a Madrid. El senyor Macià assumí la presidència de la Generalitat i el Sr. Companys ocupà el càrrec de governador civil.

Catalunya havia recobrat en principi, amb l'adveniment de la República, la seva personalitat. L'abast d'aquest recobrament ha de fixar-lo el poble, i haurà d'ésser sancionat i aprovat després, a Madrid, per les Corts constituents, com a assemblea sobirana.

Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya

Aquestes xifres són el resultat de molts anys d'una deficient escolarització que, al costat d'altres causes, tenia l'origen en una deficient xarxa d'ensenyament públic. Malgrat l'evident evolució positiva realitzada durant el primer terç del segle XX, les dades del quadre encara ens mostren algunes diferències entre la població masculina i femenina, però sobretot evidencien dues situacions molt diferenciades segons ens situem a les àrees més urbanes o a les zones més rurals. A punt de tombar el primer terç del segle XX, encara hi havia poblacions i municipis de la comarca sense escola pública, i les que en tenien mostraven ben pocs senyals de la qualitat desitjable. Ben al contrari, la majoria d'escoles públiques estaven ubicades en edificis totalment inadequats i en unes condicions deplorables.

Només alguns casos aïllats com Gurb, Tona o Vinyoles d'Orís disposaven de bons edificis construïts en la dècada anterior. Els motius que feien que en aquestes localitats tinguessin unes escoles públiques dignes eren molt diversos. A Gurb, els esforços del mestre Manuel Cantarell i la bona predisposició de l'Ajuntament van portar l'any 1923 a la construcció i inauguració d'una nova escola sobre les restes de l'edifici de les antigues escoles.⁶ A Vinyoles, els comtes de Lacambra van promoure un nou edifici per a les escoles públiques del poble, la inauguració va ser l'any 1927, i l'escola va arribar a ser visitada pel mateix rei Alfons XIII en persona.⁷ A Tona, una fundació escolar promovia la construcció d'una escola pública des del 1921; el projecte, però, va quedar aturat el 1927 per falta de recursos, fins que un *indiano* que havia fet fortuna a Puerto Rico i estiuejava a Tona va fer una important donació econòmica per construir l'edifici escolar. El centre va ser inaugurat l'any 1929 i portava el nom de la filla del mecenes, morta de tifus a Barcelona, Caterina Figueras.⁸

La tasca de construcció d'edificis escolars realitzada durant el període republicà és de molta importància, tal com es pot observar en el quadre adjunt i en l'anàlisi que farem d'alguns municipis de forma particular. De ben segur que si l'arribada del període de guerra i les difícils condicions que s'hi van associar no haguessin dificultat o estroncat l'esforç de dignificació dels edificis escolars, amb pocs anys més s'hauria completat l'establiment d'una xarxa escolar pública adaptada a les necessitats de la comarca. En un informe dirigit al director general de Primera Ensenyanza per Herminio Almendros com a inspector en cap de la província de Barcelona, el 10 de novembre de 1936 (repetit el 24 de març de 1937), es justifica la necessitat de resoldre alguns expedients de subvencions per a la construcció d'edificis escolars que encara estaven pendents en força poblacions de la comarca: Sant Boi de Lluçanès, Sant Feliu de Sasserra, Sant Hipòlit de Voltregà, Muntanyola, Pruit, Sant Martí de Centelles, Sant Vicenç de Torelló, Tavèrnoles i

6. PONCE, S. (coord.). «Les escoles de Gurb». A: *Gurb. Un poble arrelat a la terra*. Gurb: Ajuntament de Gurb / Ed. L'Àlber, 2002, p. 373-383.

7. Durant la Segona República, l'Ajuntament va fer retirar la placa del grup escolar que portava el nom de grup escolar Comtes de Lacambra, i l'any 1933 es van recollir signatures per retornar l'esmentada placa (*La Veu del Ter* (24 de juny de 1933), p. 7).

8. CLAPEROLS, J. M.; FIGUERAS, R.; LLEOPART, A. *75 anys de les antigues escoles Caterina Figueras de Tona 1929-2004*. Tona: Ajuntament de Tona, 2004.

Tavertet.⁹ En el mateix informe es feia constar que el cas de Balenyà, sense un bon edifici d'escola pública, s'havia resolt amb la utilització dels edificis incautats a ordes religiosos l'any 1936. És evident que el finançament de la construcció dels edificis va ser una de les dificultats més notables del procés d'escolarització perquè les subvencions de l'Estat no sempre arribaven puntualment (sobretot en el que fa referència al segon termini que s'abonava en acabar la construcció) i les arques municipals no tenien prou capacitat financera per assumir els elevats costos que s'havien de cobrir a través de préstecs.¹⁰

Les noves escoles públiques a Osona (1931-1936)		
<i>Població</i>	<i>Any</i>	<i>Aspectes a destacar sobre l'establiment de les escoles públiques de la localitat</i>
Calldetenes	1936	L'Ajuntament cedeix un solar per edificar dues escoles unitàries: una de mixta i una de pàrvuls.
Centelles	1933	El president Macià posa la primera pedra d'un nou edifici escolar. L'any 1937 les obres estaven acabades però l'edifici no s'utilitza com a escola fins després de la Guerra Civil.
Folgueroles	1934	Creació provisional per part de l'Ajuntament d'una aula de pàrvuls.
Granollers de la Plana (Gurb)	1937	Informe sobre l'acabament de les obres de construcció d'una escola unitària mixta i una casa per al mestre.
Manlleu	1934	Diverses entitats de la vila fan la principal campanya del període republicà per a la construcció d'un grup escolar, que no s'arribarà a construir.
Roda de Ter	1935	Inauguració del nou edifici escolar.
Sant Boi de Lluçanès	1938	Es concedeix una subvenció al municipi (anomenat Aurora de Lluçanès) per a la construcció d'unes escoles i de les cases dels mestres.

9. Vegeu l'expedient 19/5/6/10: «Construccions escolars de la província de Barcelona (1937-38)», de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.

10. Un bon exemple d'aquesta problemàtica és el cas de les diferents escoles públiques ubicades en el terme de les diferents parròquies de Gurb. Malgrat que, en el cas de Vespella o Sant Julià Sassorba, van ser inaugurades durant el període 1931-1932, l'any 1937 encara restava pendent el cobrament de la segona meitat de la subvenció per part de l'Ajuntament. La causa radicava en la lentitud dels tràmits administratius ja que, responent a reclamacions municipals, en un expedient de l'any 1937 encara s'hi troba un informe de l'arquitecte Manuel Gausa Raspall que certifica que les construccions estan totalment acabades. Aquesta lentitud administrativa de l'Administració central contrasta amb l'interès municipal que havia acudit al préstec particular per tal d'abreujar els lents tràmits dels préstecs amb la Caixa de Pensions.

Les noves escoles públiques a Osona (1931-1936)		
<i>Població</i>	<i>Any</i>	<i>Aspectes a destacar sobre l'establiment de les escoles públiques de la localitat</i>
Sant Julià de Sassorba (Gurb)	1931	Inauguració de l'edifici per a l'escola pública el febrer de 1931.
Sant Pere de Torelló	1934	Final de les obres del nou edifici escolar.
Sant Quirze de Besora	1936	Final de les obres del nou edifici escolar.
Sant Vicenç de Torelló	1935	Obres importants de reforma de l'edifici de les escoles públiques.
Santa Eugènia de Berga	1931	Creació d'una escola pública.
Taradell	1932	Concessió d'una escola unitària de nenes i campanya per aconseguir unes escoles graduades. Estudis per transformar l'edifici dels safareigs en escoles.
Tona	1933	Ampliació amb una aula de pàrvuls a l'edifici de les escoles Caterina Figueras, inaugurades el 1929.
Torelló	1931	Obres d'adequació d'una fàbrica com a edifici escolar.
Torelló	1936	Aprovació del projecte de construcció d'un grup escolar nou.
Vespella (Gurb)	1932	Inauguració de l'edifici de l'escola pública.
Vic	1934	Inauguració del curs a la nova escola construïda a l'Horta de Sant Josep, de nom Ignasi Iglésias (posteriorment Sant Miquel).
Vic	1935	Inauguració del curs al nou edifici de l'escola Jaume Balmes.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes en la bibliografia citada, la premsa de l'època i diferents arxius i documents.

Tota aquesta ingent tasca va ser possible com a conseqüència del Pla quinquennal de construccions escolars que, l'octubre de l'any 1931, van aprovar les Corts constituents de l'Estat. El primer govern republicà va quantificar en 27.151 escoles el dèficit que existia a l'Estat espanyol i el Pla de construccions escolars establia un procés gradual de creació de la forma següent:¹¹ 7.000 escoles el

11. En l'*Anuario Estadístico de Instrucción Pública* de l'any 1930 es comptabilitzaven 35.989 escoles existents a tot el territori de l'Estat i el dèficit es xifrava en 23.435. D'aquestes, 1.173 eren necessàries a la província de Barcelona.

primer any i 5.000 cada un dels anys següents fins a cobrir el dèficit. El pla es basava en la col·laboració entre l'Estat i els ajuntaments per al finançament de les noves construccions.

Per fer-nos una idea del balanç global d'aquesta empresa política es pot aportar la dada que durant el període entre el 14 d'abril de 1931 i el 18 de gener de 1936, el nombre d'aules creades a Catalunya va ser de 1.642.¹² Durant el bienni 1931-1932 es van crear a la província de Barcelona 595 aules distribuïdes de la forma següent: unitàries de nens (64), unitàries de nenes (55), de pàrvuls (49), mixtes (35), seccions graduades de nens (191), seccions graduades de nenes (192) i de pàrvuls (6).

La tasca de construcció d'edificis escolars es va complementar amb la intensificació del procés de graduació que contribueix a la millora de la qualitat educativa de l'ensenyament primari.

L'escola graduada pública s'havia establert a Espanya per mitjà d'un decret de l'any 1898, però a la majoria de municipis no es va fer efectiva fins a l'arribada del període republicà quan els sectors més renovadors reclamaren més escoles graduades i la desaparició de les escoles unitàries que acollien un nombre exagerat de nens dins una mateixa aula sota la direcció d'un únic mestre.¹³

El model de l'escola graduada va ser, en el seu moment, una eina bàsica de racionalització i d'innovació escolar sota el criteri d'agrupar els nens i nenes per edats i distribuir-los per seccions dins una mateixa escola. La transformació de les escoles unitàries en escoles graduades va ser un procés difícil, lent i llarg a causa del deficient finançament del sistema escolar, de l'incompliment de les disposicions legals, de la poca predisposició d'alguns sectors i de les resistències en altres. A la província de Barcelona, el curs 1928-1929 hi havia només un 4,66% d'escoles graduades enfront d'un 81,8% d'escoles unitàries i un 13,54% d'escoles mixtes.

L'any 1931 molts ajuntaments de municipis amb el nombre d'habitants i de població escolar suficient van reclamar i obtenir la graduació de les seves escoles públiques. Aquest fet va suposar un increment notable de la dotació dels mestres del municipi que va passar a ser d'un mestre o mestra per a cada unitària a un mestre o mestra per a cada secció de la nova graduada. Tal com es veurà en l'anàlisi d'alguns municipis que es farà a continuació, això va suposar passar de dos mestres (un per als nens i una per a les nenes) a cinc o set (un per a cada secció de la graduada de nens i de nenes i una mestra més per als pàrvuls). Aquesta millora de la situació de l'escola pública va evidenciar dos problemes. Un que ja existia i que es va visualitzar encara més va ser la manca d'espais suficients i edificis adients per a les noves aules creades. L'altra va ser la dificultat per proveir les noves places de mestres que s'havien creat i que van provocar retards en els inicis d'algun curs escolar.

12. Vegeu NAVARRO, R. *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62, 1979, p. 58. L'autor realitza els càlculs a partir de les referències de la *Gaceta de Madrid*.

13. Es pot estudiar el procés de graduació escolar en el llibre de VIÑAO, A. *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*. Madrid: Akal, 1990.

Malgrat tot, és evident que el procés de graduació va contribuir de forma notable a la millora de la qualitat educativa de l'escola pública i, també, a la millora de la seva imatge davant l'escola privada religiosa que ja aplicava sistemes graduats en la seva organització des de molt abans.¹⁴

La dignificació de l'ensenyament públic a Vic: les construccions escolars i les colònies d'estiu

Aconseguir a nivell local un bon sistema educatiu de caràcter públic per als infants de Vic va ser un dels principals objectius del primer consistori republicà de la ciutat.¹⁵ Les dues mostres més destacades d'aquest interès municipal van ser la construcció de dues escoles públiques, dites nacionals en el llenguatge de l'època, i l'organització d'unes colònies d'estiu destinades als alumnes de les escoles nacionals. Era la primera vegada en la història de Vic que es construïen unes escoles i que s'organitzaven unes colònies d'estiu. Aquestes dues iniciatives van ser impulsades decididament per les forces republicanes que van aconseguir el poder municipal l'any 1931, però també van comptar amb el suport amb algunes matisacions de totes les forces polítiques vigatanes. Entre uns i altres coincidien en la necessitat de construir uns centres educatius de caràcter públic nous i d'enviar de colònies els infants dels sectors socials més humils.

El deplorable estat de l'ensenyament públic a la ciutat va donar lloc a un important consens sobre la necessitat de construir uns edificis escolars nous, amb les condicions adequades, i de promoure activitats destinades als seus alumnes, com seria el cas de les colònies d'estiu. Enmig d'un ampli consens ciutadà sobre la promoció de l'ensenyament públic, les principals diferències entre els diversos sectors socials i polítics de la ciutat se centraven en coses com la titularitat de les escoles nacionals (catalana o espanyola), o sobre qui havia de pagar les despeses que representava la construcció dels nous edificis escolars. Ningú no qüestionava, però, la necessitat de promoure l'educació entre els sectors socials més humils de la ciutat, els quals assistien a les «escoles dels pobres», tal com s'anomenaven popularment les escoles nacionals a la ciutat.

Des dels sectors republicans es posava l'èmfasi en l'Administració municipal, es volia que l'Ajuntament de Vic liderés una política educativa sense precedents, que quedés reflectida en els pressupostos municipals i que tingués llarga continuïtat. L'any 1932, el conseller de Cultura de l'Ajuntament de Vic, Manuel Sala, membre del Partit Catalanista Republicà (PCR), destacava que l'obra cultural que havia iniciat amb força l'Ajuntament de Vic era una obra cultural adreçada en especial a la «classe treballadora», que creia que no es podria aturar i que els

14. Sense menystenir la importància de la graduació no es pot oblidar el fet que la diferenciació entre escoles graduades i no graduades o unitàries va contribuir a construir, ben injustament, una imatge de l'escola rural com a escola de segona categoria dins el sistema escolar, ja que mai va poder ser graduada a causa del nombre d'alumnes.

15. Vegeu: TORNAFOCH, Xavier. «El primer consistori republicà i la protecció i educació dels infants: Vic, 1931-1934». A: *XV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Municipi i educació*. Badalona: 2001. [Actes editades en CD]

Fotografia publicada a la *Revista Vic* de l'any 1934 que mostra les obres de construcció del grup escolar Jaume Balmes, al carrer Anselm Clavé de Vic.

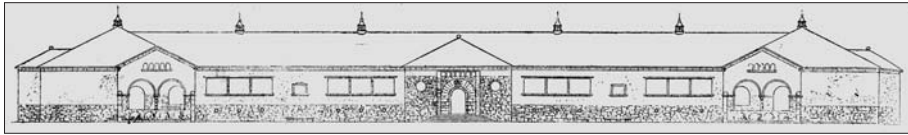
següents consistoris haurien de continuar inevitablement.¹⁶ En rèplica a la idea expressada per Manuel Sala en alguns dels seus articles, en els quals donava per fet que l'obra cultural de la ciutat havia començat amb la Segona República. En canvi, des de sectors del catalanisme conservador, es posava l'èmfasi en les etapes anteriors al règim dictatorial, recordant per exemple la feina feta pels antics mestres Espadaler i Morató en l'Escola de Música municipal abans de la dictadura de Primo de Rivera.¹⁷

El cap de l'oposició a l'Ajuntament de Vic, l'advocat Joan Anglada i Vilardebó, membre de Catalunya Vella, l'entitat catalanista de caràcter conservador, sobre la construcció d'unes escoles públiques noves, plantejava la conveniència d'obtenir un «ensenyament primari català» que no depengués de l'Estat ni per subvencions, ni per mestres.¹⁸ Eren els dies posteriors al referèndum de l'Estatut

16. SALA, Manuel. «L'obra de cultura a Vic». *Diari de Vic* (23 de juliol de 1932), p. 1 i *Diari de Vic* (29 de juliol de 1932), p. 1.

17. CLAVERIA, Segimon. «Comunicat». *Gazeta de Vich* (16 d'agost de 1932), p. 3.

18. ANGLADA I VILARDEBÓ, Joan. «El nostre problema escolar». *Gazeta de Vich* (6 d'agost de 1932), p. 1. Del mateix autor, notem la seva preocupació pel finançament de l'educació en l'article «L'ensenyament en la Constitució». *Gazeta de Vich* (31 d'octubre de 1931), p. 1.

Façana principal de l'escola pública de l'Horta de Sant Josep de Vic, segons el projecte de construcció inicial, reproduïda a la *Gazeta de Vich*, del 31 d'octubre de 1931.

d'Autonomia i, davant el fet que el govern central es volia reservar les facultats en l'ensenyament que ja tenia, Joan Anglada feia aquesta proposta d'acord amb la seva manera de pensar. En els seus articles, entreveiem que a Joan Anglada el preocupava especialment com pagar les despeses originades per la construcció de nous centres escolars de caràcter públic. Com que l'Ajuntament de Vic ja havia aprovat el 1932 un pressupost extraordinari per a la construcció de centres docents, creia que la subvenció estatal a rebre més endavant limitaria l'autonomia de l'escola i, per això, proposava que no s'acceptés i que Vic fos la primera ciutat catalana amb unes escoles que depenguessin directament de la Generalitat de Catalunya.

Tot i les diferències de criteri de com materialitzar les noves escoles nacionals de Vic, hi havia la coincidència que a Vic no hi havia centres educatius públics «decents», utilitzant l'adjectiu que feia servir Joan Anglada, i, per tant, la construcció d'uns nous edificis era una necessitat inqüestionable. Les escoles públiques que hi havia a Vic estaven situades en uns edificis ròncecs i quasi inservibles com a centres docents, tres d'elles en antics convents, eren en conjunt una «vergonya».¹⁹ Feia falta substituir els ruïnosa locals per unes construccions modernes, en harmonia amb les orientacions pedagògiques i higièniques d'aquell moment històric.

L'any 1931, el cens escolar que hi havia en els quatre centres públics de la ciutat era el següent: Sant Miquel, 167 nois; Sant Felip, 113 nois i 217 noies; Caputxins, 120 nois i 85 noies; plaça de la Catedral, 70 noies. En total, a les escoles nacionals hi havia 400 nois i 372 noies.²⁰ La diferència entre nois i noies escolaritzats en aquests centres s'explica en bona part pel gran nombre de noies que anaven a les escoles dels ordes religiosos de Vic, amb molta presència a la ciutat. Per atendre aquell alumnat, hi havia com a mestres quatre homes i cinc dones, mentre que segons el cens de la ciutat corresponien dotze mestres de cada sexe, ja que es calculava que hi havia d'haver dos mestres, un home i una dona, per cada dos mil habitants.

Abans de la proclamació de la República, s'havia fet molt poca cosa per resoldre el problema de l'ensenyament públic a la ciutat. Durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, l'Ajuntament de Vic va promoure la construcció d'una escola,

19. GENER, Artur. «Vich 1940...?». *Diari de Vich* (4 de juliol de 1930), p. 5.

20. A.V. «L'ensenyament primari a Vich». *Gazeta de Vich* (31 d'octubre de 1931), p. 2.

Façana de l'escola pública de l'Horta de Sant Josep de Vic, tal com finalment es va construir.

però en realitat només es va arribar a posar la primera pedra, la resta de l'edifici no es va arribar a aixecar. L'any 1925 es va aprovar la construcció de dos grups escolars, un d'ells es volia construir a la rambla de Sant Domènec, en el solar de l'antic Teatre Principal, destruït per un incendi. El 7 de juliol de 1925 es va fer un pompós acte oficial de col·locació de la primera pedra, amb la presidència del capità general de Catalunya i l'assistència de nombroses autoritats. La primera pedra va esperar eternament la col·locació de la segona; el projecte de l'edifici el van encarregar a l'arquitecte Josep M. Pericas, però va quedar aturat enmig del desgavell en què vivia el govern municipal dels últims anys de la dictadura.

El primer Ajuntament de Vic de la Segona República, presidit per Marià Serra Badell, va emprendre amb decisió la construcció d'escoles nacionals a la ciutat. Entre els seus primers projectes hi havia la construcció de tres grups escolars, que era el nombre que li pertocava pel cens de població. Amb l'aplaudiment general dels ciutadans de Vic, va procedir a la immediata construcció dels edificis, el primer dels quals s'havia de construir a l'Horta de Sant Josep. L'emplaçament era al nord de la ciutat, entre els carrers de Manlleu i Nou, el projecte preveia l'obertura d'un vial que unís aquests dos carrers. Era una zona fora de la trama urbana més densa de la ciutat, en ple domini de la llum i l'aire, estava previst d'urbanitzar més endavant els voltants de l'escola, lloc conegut com el puig de Santa Clara Vella, amb cases amb predomini de jardins i espais lliures. El nom oficial de l'escola era el del dramaturg Ignasi Iglésias, encara que també se l'anomenava com a

Sant Miquel, aquest segon nom és el que es va donar a l'escola després de la Segona República. El segon grup escolar que es va començar a construir, gairebé al mateix temps que el primer, portava el nom de Jaume Balmes i estava situat al sud de la ciutat, a l'altre cantó del riu Meder, al carrer Anselm Clavé. Era també una zona d'expansió urbana, que havia sorgit després de la col·locació d'un pont metàl·lic que sortia de prop del Palau Episcopal. L'edifici es construïa en un espai obert, on no hi faltaria ni sol ni aire, tan recomanats per a les escoles.

L'arquitecte dels dos edificis escolars era Josep M. Pericas, el mateix que ja havia rebut en temps de la dictadura de Primo de Rivera l'encàrrec de projectar una escola a Vic, que mai no es va arribar a realitzar. Els dos grups escolars tenien unes característiques molt similars, estaven pensats per encabir uns 300 alumnes cada un, a raó de 50 per aula. Cada un dels dos edificis comptava amb sis aules, despatx per al director, biblioteca, guarda-roba, calefacció i vàters, i al costat de l'edifici hi havia un pati o camp d'esports i dutxes.²¹ Les obres de construcció dels edificis escolars van començar l'any 1933. El personal docent previst per a treballar a cada escola era de sis mestres.

L'escola de l'Horta de Sant Josep, amb el nom oficial d'Ignasi Iglésies, va ser la que es va acabar abans. La seva inauguració estava previst que fos el 13 de setembre de 1934, just a l'inici d'un nou curs. Havia de ser una inauguració amb destacades personalitats polítiques, estava anunciat que hi assistiria el president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys, acompanyat del conseller de Governació, Josep M. Dencàs, que era natural de Vic.²² La inauguració oficial no es va fer, la greu situació política que es vivia poques setmanes abans dels Fets d'Octubre d'aquell any van fer ajornar la visita d'aquells personatges. Després dels Fets del 6 d'Octubre de 1934, en què Lluís Companys va proclamar l'Estat Català, amb l'empresonament del president de Catalunya i la fugida de Dencàs, la inauguració oficial va quedar definitivament ajornada.²³ Sense inauguració, l'escola va funcionar provisionalment el curs 1934-1935. La difícil situació política i social no va permetre que les dues noves escoles nacionals de Vic fossin reconegudes oficialment fins a l'any 1935, la *Gazeta de Madrid* del 26 d'agost d'aquell any creava amb caràcter definitiu tres seccions per a nois al grup escolar Ignasi Iglésies (Horta de Sant Josep) i unes altres tres seccions per a nois i dues per a noies al grup escolar Jaume Balmes, a les quals s'hi havia d'afegir la secció per a noies que fins aleshores havia estat a la plaça de la Catedral.²⁴ A la planta baixa hi havia les aules per als nens i al primer pis les aules de les nenes, ja que l'ensenyament encara no era mixt, i hi havia dues entrades diferents, una per als nens i l'altra per a les nenes. Pocs dies després d'aquell reconeixement oficial, eren nomenades les places de professorat per a aquelles escoles.²⁵

21. SALA, Manuel. «Les institucions municipals de cultura». *Revista Vic* (1934), s. p.

22. *Gazeta de Vich* (13 de setembre de 1934), p. 3.

23. De fet Lluís Companys mai no va visitar Vic com a president de la Generalitat de Catalunya.

24. *Gazeta de Vich* (5 de setembre de 1935), p. 3.

25. Per al grup escolar Jaume Balmes es va nomenar a Antoni Garriga Prat, Ramon Torras Vila, Montserrat Torrents Ibern, Enriqueta Tejero Borbolla i Just Molmeneu Villarroya. Per al grup escolar Ignasi Iglésies les places de mestre van ser per a: Francesc Queraltó Garrigó, Alfons Peñas del Vas i Francesc Palacín Badia. Vegeu *Gazeta de Vich* (19 de setembre de 1935), p. 3.

Imatge captada davant de l'Ajuntament de Vic. Grup d'infants que van participar l'any 1931 en les colònies escolars de Torroella de Montgrí. Organitzades pel consistori municipal estaven adreçades als alumnes de les escoles públiques de la ciutat. (Imatge procedent de la *Memòria de la Colònia escolar organitzada per l'Ajuntament de Vich. Any 1931.*)

Després d'un llarg procés, des del curs 1934-1935 la ciutat de Vic comptava ja amb dues escoles nacionals noves, amb el professorat corresponent nomenat. Amb els anys, aquestes dues escoles van passar a formar part de la història de la ciutat, en ser els dos únics centres públics durant molts anys, on van estudiar centenars d'alumnes. Fins a la dècada de 1970 no es van construir unes altres escoles públiques a la ciutat. L'ús d'aquells dos edificis com a escola de primària va finalitzar amb motiu de la fusió escolar entre les escoles públiques de Vic, per tal de distribuir l'alumnat procedent de l'onada immigratòria de països estrangers. L'edifici del Jaume Balmes va acollir l'últim curs el 1999-2000, mentre que el de Sant Miquel (Ignasi Iglésias) ho faria el curs següent.²⁶ Un dels mestres que va estar més anys vinculat a aquestes escoles va ser Antoni Garriga, que va treballar com a mestre i va dirigir el Jaume Balmes des de la seva inauguració, el 17 de setembre de 1935, fins que es va jubilar, l'any 1975.

A més de la construcció de dos grups escolars, l'altre gran projecte de l'Ajuntament relacionat amb l'educació que es va realitzar a Vic durant els anys de la Segona República va ser l'organització d'unes colònies escolars destinades als alumnes de les escoles públiques de la ciutat. L'interès per realitzar unes colònies

26. Vegeu les cròniques dels actes que es van fer amb motiu de deixar els edificis les escoles de primària a ERRA, M.; SUNYER, J. «L'adéu a una escola històrica de Vic». *El 9 Nou* (19 de juny de 2000), p. 4-5, i J. S. «Adéu al col·legi públic Sant Miquel a Vic». *El 9 Nou* (29 de juny de 2001), p. 14.

d'estiu del primer consistori republicà era evident, van treballar de valent i, tres mesos després de la seva constitució, el juliol de 1931, marxava la primera colònia escolar en la història de la ciutat de Vic. Durant prop d'un mes, cinquanta-cinc nens i nenes van viure a Torroella de Montgrí, des d'on anaven habitualment a la platja de l'Estartit d'aquest municipi del Baix Empordà. La necessitat d'organitzar colònies escolars entre alumnes de les escoles públiques, els que tenien unes condicions de vida més precàries, era defensada per un corrent higienista molt present entre un sector de metges i pedagogs catalans preocupats per la salut dels infants de classe obrera. Manuel Sala, el president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Vic, explicava que el sistema utilitzat per aconseguir una bona salut dels infants «està basat en una alimentació sana i abundant, i amb els banys de mar i de sol, excursions, i un límit determinat d'hores de descans».²⁷ Com a resultat de les colònies, l'Ajuntament de Vic va publicar una memòria d'una quarantena de pàgines sobre la preparació, l'organització i els resultats de la colònia escolar de Vic.²⁸

En l'organització de les primeres colònies escolars de Vic, el consistori municipal va comptar amb un ampli suport ciutadà, que es va manifestar especialment amb la col·laboració econòmica de molts particulars i entitats per tal d'obtenir els recursos necessaris per pagar les despeses de la colònia escolar. La majoria d'entitats de la ciutat van organitzar festivals i actes per obtenir els recursos necessaris, dels quals l'Ajuntament de Vic no disposava. De les 11.966,20 pessetes que van costar les colònies, 4.068,55 (un 34%) es van obtenir de donatius i 7.897,65 (un 66%) les hi va posar l'Ajuntament. Tot i el consens ciutadà respecte de les colònies, hi va haver també alguna crítica, en general però de poca entitat; hi havia qui pensava que era millor fer les colònies a la muntanya i no pas al mar, mentre que també hi va haver cert descontentament perquè no tots els nens i nenes de la ciutat que volien participar en aquelles colònies ho van poder fer, l'any següent es van fer dos torns i es va doblar així el nombre de places per assistir a les colònies.

Després de l'èxit de les primeres colònies escolars de l'any 1931, l'Ajuntament de Vic va continuar organitzant-les a Torroella de Montgrí els estius següents, fins que l'any 1936 l'inici de la Guerra Civil, pocs dies abans de quan s'acostumaven a iniciar les colònies, va impedir de realitzar-les. Després de les eleccions municipals del gener de 1934, les forces republicanes que havien dirigit l'Ajuntament de Vic van passar a l'oposició. Una coalició formada per carlins i catalanistes conservadors va passar a dirigir el municipi, les colònies van continuar, es va avançar en algunes coses, per exemple el 1934 van permetre a la canalla de la Guixa de participar-hi, però es noten en alguns moments certs problemes per continuar-les. Des de les pàgines de la *Gazeta de Vich*, el 18 de juliol de 1935, es queixaven que encara no havien rebut la memòria de l'edició anterior, que «era costum de publicar per estímul i propaganda d'aquesta institució cada dia més estesa i recomanada arreu».²⁹ Tampoc no havien rebut confirmació oficial sobre

27. SALA, Manuel. «Colònies escolars». *Diari de Vich* (23 de juliol de 1931), p. 1.

28. *Memòria de la colònia escolar organitzada per l'Ajuntament de la ciutat de Vich. Any 1931*. Vic: Tipografia Balmesiana, 1931.

29. *Gazeta de Vich* (18 de juliol de 1935), p. 3.

l'organització de la colònia escolar d'aquell any. Al final, la colònia escolar de 1935 es va acabar realitzant com cada estiu a Torroella de Montgrí, i a més per deixar clar el seu suport a la iniciativa, el mateix alcalde de la ciutat, el catalanista Manuel Gros, va acompanyar fins a Girona l'expedició que marxava cap al Baix Empordà, el matí del 20 de juliol de 1935. Les colònies escolars organitzades per l'Ajuntament de Vic només les va poder aturar l'esclat d'una guerra civil.

El cas especial de Manlleu: el grup escolar que no va arribar

Un informe de la Junta Local de Primera Enseñanza dels últims anys del període de la dictadura de Primo de Rivera assenyalava que la situació de l'escola pública a Manlleu era molt deficient: «*Los locales donde están instaladas actualmente las cinco escuelas nacionales: dos de niños, una de niñas y dos de párvulos, son completamente inadecuadas para la función que vienen desempeñando, pues sobre no reunir la capacidad necesaria para el censo escolar de esta villa, carecen de condiciones de luz y ventilación suficiente, estando el interior de los edificios en estado sencillamente deplorable*». ³⁰ Trenta anys més tard, pels volts del 1959, un altre document municipal descriu una situació idèntica: «*Los parvularios no tienen condición ni higiénica ni sanitaria. La unitaria de niñas está en un local aceptable pero es totalmente insuficiente para la matrícula existente y no tiene ninguna posibilidad de ampliación. La única unitaria de niños que funciona está en un local aceptable pero no tiene patio de recreo, hay escasez de luz y tampoco es susceptible de ampliación. El Ayuntamiento tiene solicitada la construcción de un edificio escolar adecuado a las necesidades de esta población*». ³¹ No deixa de ser xocant que en el segon municipi de la comarca d'Osona, amb un alt grau d'industrialització i també d'implantació republicana, no hi vegem (i sí a Vic, Torelló, Centelles, Roda de Ter...) cap edifici escolar edificat a la dècada de 1930, tot i la intensitat amb què la Segona República afronta la construcció de nous grups escolars per tota la geografia catalana. I encara crida més l'atenció que ens haguem de situar a l'últim terç del segle XX per veure un parc escolar públic acceptable per a un municipi de les dimensions i les característiques de Manlleu.

Però tornant a l'època que ens ocupa, val a dir que a l'any 1929 la Junta Provincial de Construccions Escolars ja havia remès un expedient favorable a Madrid per a la construcció d'un nou grup escolar. Al mateix temps, pocs mesos abans de la proclamació de la Segona República, el 1930, Manlleu celebrava el cinquantè aniversari de la implantació al municipi dels Germans de les Escoles Cristianes. I també en el mateix període es posava en marxa el Patronat de Cultura impulsat pel fabricant Josep Sanglas i Alsina amb l'objectiu d'oferir ensenyament gratuït nocturn, formació professional, activitats culturals, etc. La seva gestió i la docència es va encomanar als germans de La Salle. S'inaugurà amb una conferència de l'escriptor Puig i Ferrer.

30. Vegeu DOMÈNECH, Imma; TORT, Assumpta. «Aproximació a l'ensenyament de les dones durant el segle XX». A: D. A. *El Carme-Vedruna Manlleu. Des de 1856 fent escola*. Vic: Fundació Privada Educativa Vedruna / Editorial Diac, 2006, p. 60.

31. *Idem*, p. 68-69.

El mapa escolar manlleuenc estava compost, doncs, per unes raquítiques escoles nacionals, algun centre particular, especialment l'escola d'Ot Ferrer que comentarem més endavant, i dos grans col·legis religiosos ben arrelats socialment i amb una implantació històricament sòlida. L'un, El Carme, col·legi de l'orde de les Vedrunes per a l'ensenyament de les nenes, que funcionava des de 1856; l'altre, el col·legi per a nois dels Germans de les Escoles Cristianes (La Salle), fundat el 1880. I a l'inici de la dècada de 1930 s'hi afegeix, a més, el Patronat de Cultura, centre resultant del mecenatge, com ja s'ha esmentat, i que rep el suport de les classes mitjanes del municipi. Aquesta configuració escolar explica, en part, que no s'accelerés la construcció del nou grup escolar. Al 1932, Manlleu comptava amb un cens escolar de mil quatre-cents nens i nenes d'entre tres i catorze anys. Dades d'un any més tard parlen de mil dos-cents nens i nenes en edat escolar, vuit-cents dels quals s'escolaritzen entre els col·legis La Salle i El Carme. La no acceleració del procés per a la construcció d'una nova escola també podria explicar-se pel fort endeutament de l'Ajuntament, la qual cosa potser provocà que el consistori manlleuenc no pressionés suficientment atès que, d'altra banda, una bona part dels escolars ja eren atesos en les institucions esmentades. Però en aquesta conjuntura, no s'avançava en la construcció de noves escoles ni s'arranjaven les existents, tot i que tothom era conscient de «la vergonyosa indecència d'algunes de les escoles destinades als nostres infants».³² Com a exemple, la denegació de l'Ajuntament a la demanda per posar calefacció a les escoles nacionals que hi havia a l'edifici del Consistori, l'hivern de 1932.³³

A principis d'aquell any, a la sessió del 9 de gener del 1932, el Centre Català Republicà d'Esquerra demana a l'Ajuntament que prengui amb interès la creació del grup escolar aprofitant la col·laboració estatal en la construcció d'escoles. Com és sabut, es demanava als municipis que proporcionessin els solars i ajudessin al seu finançament; el Govern de l'Estat es comprometia a contribuir-hi amb el 50% o el 75% de les despeses de construcció i a pagar el sou del mestre una vegada l'escola iniciés les seves activitats. Al mateix temps, la gent d'Esquerra, d'acord amb l'article 26 de la nova Constitució, demana la retirada de la subvenció als Germans de les Escoles Cristianes. L'Ajuntament denega la petició tot precisant que, a banda de diversos ajuts concedits per a la compra de material, es paguen 400 pessetes a dos mestres nacionals, 800 pessetes a dues mestres nacionals i 500 pessetes per al mestre Ferrer com a compensació per a l'ensenyança gratuïta nocturna que imparteixen a un total de vuitanta alumnes aproximadament. La subvenció donada als Germans de la Salle és de mil pessetes i atenen 235 alumnes. Amb la qual cosa, alguns regidors assenyalen que encara s'hauria de subvencionar més aquest centre religiós per la seva tasca, més rendible en termes de quantitat d'alumnes que la resta d'escoles.³⁴ Hi ha altres ajuts per a les activitats de l'ensenyament al municipi. La Festa de l'Arbre amb una forta participació escolar mereix l'atenció del consistori i se subvencionen les activitats de les escoles. També es debat la conveniència de premiar els resultats dels exàmens. Alguns mestres nacionals s'oposen, adduint una normativa existent, a la realitza-

32. «Hora de realitats». *Manlleu* (9 de maig de 1931), p. 3 i 4.

33. *Manlleu* (24 de desembre de 1932), p. 4.

34. *Manlleu* (16 de gener de 1932), p. 3 i 4.

El mestre republicà de Manlleu Ot Ferrer amb els seus alumnes a l'exterior del casal Can Regàs, en una imatge de principis dels anys trenta (Biblioteca Municipal de Manlleu).

ció d'exàmens públics. L'Ajuntament premia econòmicament els bons resultats només si són públics. Una iniciativa per obrir una llibreta d'estalvis amb una imposició inicial per als nens de les escoles nacionals, de l'escola del mestre Ferrer i de La Salle, provoca que es reclami la mateixa iniciativa per a les nenes.

En qualsevol cas, i a banda d'aquestes qüestions menors, podem dir que hi ha dos grans temes, interconnectats, que travessen tot el període republicà i que focalitzen el que avui anomenem agenda política a Manlleu. Generen fort debat públic i polaritzen les posicions socials a mesura que la situació política es radicalitza. D'una banda, efectivament, la reivindicació de la construcció d'un grup escolar per dignificar les escoles públiques i que no es va arribar a edificar mai. L'any 1934 es dona resposta oficial a la sol·licitud de nova escola que s'havia fet el 1929 però com que en els terrenys previstos, a Can Cabra, amb el temps s'hi ha anat edificant, cal esperar un nou dictamen i veure si hi cap l'edifici o s'ha de fer en un altre lloc. Representants municipals van a Madrid per accelerar els tràmits. Al mateix temps, i per tal de fer pressió, un important nombre d'associacions manlleuenques presenten un escrit a l'Ajuntament, el setembre del mateix any 1934, insistint en la urgència del nou grup escolar. El signen entitats majoritàriament de signe progressista, sindicats, partits polítics d'esquerres, però també corals, cooperatives i centres com la Unió Choral Manlleuena, la Cooperativa de Pa i Queviures, la Societat de Pescadors de Canya, etc. *El Ter*, òrgan d'Esquerra

Portada del llibre de text *Enciclopèdia Escolar Catalana*, utilitzat durant els anys de la Segona República en les escoles públiques.

Republicana, insisteix en la necessitat de l'escola pública al mateix temps que ataca les escoles confessionals: «Gairebé tots els pobles de Catalunya han construït o construeixen el grup escolar que els dignifica. En canvi, aquí hi ha unes escoles cristianes els dirigents de les quals, juntament amb els homes de la caverna, vestits de persones, s'han proposat, sense cap dubte, dominar la instrucció local tal com els dongui el gust i la gana i d'una manera més caciquil que en plena Dictadura».³⁵

Les primeres setmanes del 1935 es concreta un nou emplaçament entre el carrer de la Cavalleria i el Torrent Magí i el mateix alcalde viatja a Madrid el novembre d'aquell any per agilitar els tràmits del grup escolar, a banda de gestionar la implantació d'una estació telegràfica. El febrer de 1936, el mestre M. Florensa insisteix en la necessitat d'un grup escolar: «Recordat que, a Manlleu, per desviacions d'una política, hi ha una Escola Nacional carcerària on es malmeten aspiracions de contingut social dignes d'un poble lliure, el millor de la vida en flor, els infants que esperen un grup escolar perquè ací, l'escola té quelcom de paregut a les rònegues cel·les dels empresonats. Mira les escoles, fredes, brutes antihigièniques, abandonades o de mal estar-hi».³⁶ És un dels diferents articles que, sota el títol de «Criteri Pedagògic», l'esmentat Florensa publica a *El Ter*. També Ramon Caballeria intervé en el mateix periòdic assenyalant la importància de la nova escola, entre altres coses, per «anul·lar la força d'atracció que encara li resta a l'imant de les "Escoles Cristianes"».³⁷

La insistència en la necessitat d'una nova escola per part de les esquerres es connecta amb crítiques a l'ensenyament confessional, representat fonamentalment pels Germans de les Escoles Cristianes. No deixa de ser simptomàtic que el Col·legi de noies d'El Carme pràcticament no sigui esmentat. La diferent consideració vinculada a qüestions de gènere té alguna cosa a veure a l'hora de significar el poder d'una institució o una altra. Tanmateix, de la situació escolar de Manlleu, breument descrita, no cal concloure'n que no hi hagués ensenyament laic. A banda de les «escoles nacionals» hi havia l'escola particular d'Ot Ferrer, que impartia ensenyament a una mitjana anual de vuitanta alumnes. Era un mestre, anteriorment d'escola nacional, amb unes excel·lents qualitats professionals si fem cas dels testimonis dels seus alumnes, convençut dels ideals laics i republicans, però respectuós amb les creences dels infants i les seves famílies. Per exemple, a la seva escola ajudava a preparar els nens que havien de fer la primera comunió. És simptomàtic que en les mobilitzacions per tal que Manlleu comptés amb un nou grup escolar hi aparegui també el suport del mestre Ferrer, tot i exercir com a mestre particular. Les relacions entre Ot Ferrer i l'Ajuntament de Manlleu abans del període republicà no havien estat fàcils i se li havien denegat totes les ajudes econòmiques. Amb els consistoris republicans va venir un període de col·laboració. Ferrer va rebre atacs des de la premsa local tant per part dels sectors conservadors, pel seu laïcisme, com per part de la CNT per la seva, diguem-ne, tebior. Quan es va implantar el CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) a Manlleu, amb la consegüent agrupació de tots els centres d'ensenyament

35. «Què es pretén amb l'esperit manlleuenc?». *El Ter* (22 de setembre de 1934), p. 1 i 2.

36. FLORENSA, M. «Criteri pedagògic». *El Ter* (14 de febrer de 1936), p. 4.

37. CABALLERIA, Ramon. «Laïcisme o antievolucionisme». *El Ter* (9 de maig de 1936), p. 4 i 5.

ment en un de sol, Ot Ferrer va deixar la seva escola particular de l'edifici de Can Regàs i passà a dirigir, el 1937, l'ensenyament manlleuenc, amb vint-i-quatre mestres al seu càrrec. Després de la victòria franquista ho pagaria amb la presó. El nou centre s'ubicà als incautats col·legis d'El Carme i de La Salle, del qual ja havien fugit els religiosos, quatre dels quals havien mort en mans de grups faistes. El nou centre educatiu del CENU va passar a anomenar-se grup escolar Ferrer i Guàrdia. Tanmateix, les dificultats de tot ordre i canvis d'orientació van fer que, al cap d'algunes setmanes, bona part dels mestres nacionals que s'hi havien reagrupat tornessin a les seves escoles i funcionés només amb mestres de la Generalitat.

L'altra gran qüestió en l'agenda politicoeducativa manlleuenc a als anys de la dècada de 1930 és òbviament la Llei de Congregacions Religioses i les seves conseqüències pel fet que la seva promulgació implica que els ordes religiosos no puguin impartir l'ensenyament que fins llavors estaven duent a terme. La situació encén els ànims i la premsa més propera als sectors catòlics promou una campanya contra el que consideren un atemptat a la llibertat d'ensenyament i a favor de la tasca que els centres religiosos duen a terme des de dècades enrere. A Manlleu, el Dr. Trias de Bes i, especialment, Manuel Carrasco i Formiguera, realitzen sengles conferències-mítjings contra la llei esmentada. Els resultats de la Llei són relatius. Com ja havia succeït a França a principis de segle amb una llei semblant (la Llei Combes), els centres religiosos creen entitats mutuels per evitar la prohibició. Així, La Salle Manlleu crea Instrucció Popular S.A. Els religiosos, sense hàbits, van seguir impartint docència. Al seu torn, el Patronat de Cultura, mitjançant la Mútua Escolar Cultural, va contractar els serveis d'Instrucció Popular S.A. Posteriorment van crear el Col·legi Acadèmia Delaris, que es legalitzà el 15 de novembre del 1933. El mateix Patronat també féu una operació amb les monges d'El Carme mitjançant un contracte amb una d'elles que tenia el títol de mestra, i seguiran impartint ensenyament fins a la implantació del CENU.

De la graduació de l'escola pública de Torelló al projecte de construcció d'un nou edifici

Entre les prioritats del primer ajuntament republicà de Torelló, elegit en les eleccions del 12 d'abril de 1931, hi havia la de resoldre les deficiències de l'ensenyament públic de la vila.³⁸ Per una banda, hi havia la necessitat d'aconseguir una escola graduada, perquè en un municipi industrial com Torelló, que havia crescut molt en els darrers anys, només hi havia un sol mestre nacional d'ensenyament elemental per a nens i una mestra per a nenes, i com que evidentment no podien donar l'abast, la major part de l'alumnat assistia a centres privats.³⁹ Per

38. Per una aproximació al tema de l'ensenyament públic a Torelló durant la Segona República vegeu MOLERA CLOTA, Santi. «L'escola pública, col·legi per a tothom». A: *L'Abans. Torelló. Recull gràfic 1879-1965*. El Papiol: Editorial Efadós, 2001, p. 380-389.

39. S. «De la ensenyança privada». *La Veu del Ter* (14 de novembre de 1931), p. 3. Durant molts anys aquest mestre va ser Josep Aguilar Vallbona, que va deixar un gran record a Torelló. En l'ensenyament privat, per a nois hi havia el col·legi Rocapervera, regentat anys abans pels maristes, i per a noies el d'El Carme, regentat per religioses, les germanes carmelites de la caritat.

Alumnes de les escoles públiques de Torelló situades a l'edifici de l'antiga fàbrica de Joan Pujol, reformada l'any 1931 per acollir les escoles públiques del municipi (Arxiu Municipal de Torelló. Fons fotogràfic *L'Abans* de Torelló).

altra banda, hi havia també la necessitat d'aconseguir un edifici adequat per a les tasques docents, l'escola pública per a nens de Torelló estava situada al carrer Ges d'Avall, dins de l'antic escorxador, que era un vell casalot del qual tothom coneixia les males condicions en què es trobava. L'escola pública de nenes i els pàrvuls estaven instal·lats al carrer Capevila. Durant la Segona República es van resoldre totes aquestes mancances. Si durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera l'Ajuntament havia prioritzat la reforma urbana dels carrers de Torelló, deixant fortament endeutada la corporació municipal, ara era l'hora de posar per davant l'ensenyament públic. Durant l'etapa republicana es va aconseguir el que no hi havia hagut mai abans a Torelló, com era tenir més mestres nacionals i un edifici més propi per a l'ensenyament, primer adequant les instal·lacions d'una fàbrica i més endavant projectant la construcció d'un nou edifici, que l'esclat de la Guerra Civil va impedir de fer realitat.

La millora de les condicions de l'escola pública a Torelló era una llarga reivindicació. La campanya per a la construcció d'unes escoles públiques havia començat abans de la proclamació de la Segona República. Des de les pàgines de *La Veu del Ter*, un periòdic local de signe republicà publicat des del 1929, s'insistia en la necessitat de construir una escola pública, per davant d'altres projectes.⁴⁰

40. BLAI. «Escoles primer que tot». *La Veu del Ter* (12 de juliol de 1930), p. 2.

L'any 1931, després d'haver-se constituït el primer ajuntament republicà, el mateix periòdic donava per fet que el nou consistori resoldria el tema, ho deia amb les següents paraules: «Vosaltres, els homes que us ha cabut l'honor d'ésser els primers regidors de la naixent República, no dubtem pas que fareu tot el que humanament sigui possible per ésser també els que poseu la primera pedra al nou edifici d'on han de sortir-ne els torellonencs del demà, amb la instrucció i els coneixements indispensables per ésser uns excel·lents ciutadans, dignes fills d'aquesta jove República».⁴¹ Un desig que es va complir, perquè encara que no van posar la primera pedra, sí que van resoldre les males condicions materials que patia l'ensenyament públic a Torelló.

A partir de les gestions fetes a través de l'inspector de primera ensenyança de la vila, Josep M. Xandri, l'estiu de 1931, per ordre del Ministeri d'Instrucció Pública del 10 de juliol, les escoles de Torelló, que fins aleshores tenien només una secció per a nois i una altra per a noies, aconseguien la graduació, amb l'augment de dues seccions més per a nois i unes altres dues més per a noies.⁴² De manera que es passava d'una escola unitària de nois, a una de graduada amb tres seccions i el mateix amb les noies, d'una unitària a una graduada amb tres seccions. Es feien també gestions per mirar d'obtenir una secció de pàrvuls. S'havien aconseguit unes escoles graduades, feia falta però tenir uns locals apropiats pel setembre i l'arribada dels mestres corresponents. La construcció d'una escola en tan poc temps no era possible, per això es va pensar en adequar un local i esperar més endavant a fer un projecte de construcció d'unes escoles.

Com a solució provisional per a uns pocs cursos, es va adequar l'antiga fàbrica de torneria de Joan Pujol i Codinachs, la qual anys després va ser coneguda com a Invisa. Les obres de reforma van avançar molt ràpidament durant els mesos d'agost i setembre, també es van afanyar en la compra de mobiliari i del material docent necessari per iniciar el curs, de tal manera que a principis del mes d'octubre les sis aules de les noves escoles, ben il·luminades i ventilades, ja estaven a punt per acollir els alumnes. Com a acte d'inauguració de les escoles, el diumenge 4 d'octubre de 1931 es van obrir al públic les portes als torellonencs, que hi van assistir multitudinàriament, una crònica sobre la inauguració deia: «Pot dir-se que tot el poble hi desfilà».⁴³ L'assistència massiva era una mostra de l'interès que hi havia entre la població pel tema de l'ensenyament públic, i la resolució dels problemes que arrossegava era un punt d'interès municipal de primer ordre, que a Torelló es va resoldre, ni que fos de forma provisional, amb molta rapidesa.

El dilluns 12 d'octubre van començar les classes, amb gran concurrència d'alumnes, però només amb la meitat del professorat que corresponia. Els tres mestres de què disposava en aquells moments la ciutat (un home i dues dones)

41. BLAI. «Salutació i comiat». *La Veu del Ter* (25 de maig de 1931), p. 3.

42. «Noves escoles a Torelló». *La Veu del Ter* (31 de juliol de 1931), p. 15. L'ordre definitiva de creació de les escoles va ser publicada a la *Gazeta de Madrid* (27 de novembre de 1931). Vegeu també a l'Arxiu Municipal de Torelló, carta del 23 de juliol de 1931 de Josep M. Xandri adreçada a l'Ajuntament. Capsa 671.

43. «Inauguració de les noves escoles». *La Veu del Ter* (10 d'octubre de 1931), p. 7.

van fer-se càrrec de l'escola, a l'espera que arribessin els altres tres mestres que faltaven. Aquests tres restants, però, van tardar uns mesos en arribar, el gener de 1932; havien estat nomenats tres mestres més, un d'ells però no va arribar a ocupar la seva plaça perquè va trobar una feina a les escoles municipals de Barcelona. La premsa de Torelló donava la benvinguda als dos mestres que sí que van ocupar la seva plaça, i els desitjava que «la seva estada sigui ben plaenta i duradora, en benefici dels petits torellonencs».⁴⁴ Aquest desig de tenir un professorat estable no era només una forma de ser cortès amb unes paraules de benvinguda, el cert era que els canvis de professorat en les escoles nacionals eren força freqüents, massa per donar estabilitat a equips de docents. Els mestres accedien a la plaça només com a interins i, fins i tot, alguns dels que la tenien com a definitiva demanaven altres destinacions. A aquesta variabilitat s'hi havia d'afegir en alguns casos cert absentisme, que dificultava la bona marxa de les escoles. Encara que s'hagués fet un gran esforç per tenir unes instal·lacions adequades, sense una plantilla fixa amb vocació per la seva tasca l'ensenyament públic continuaria tenint dificultats. En aquest sentit es comprèn perfectament el disgust que va fer constar l'alcalde de Torelló davant el Consell Local de Primera Ensenyança, perquè el dia 18 de setembre de 1934, data de l'inici del curs 1934-1935, faltaven quatre mestres als seus llocs de treball, dos no havien comunicat res, una havia presentat un certificat mèdic i la darrera hi havia enviat la seva mare, que era mestra retirada.⁴⁵

Després d'adequar unes escoles provisionals, l'interès del consistori municipal de Torelló per l'educació no va acabar. Destaca que van aconseguir ampliar i millorar les condicions dels pàrvuls, per atendre la gran demanda que tenien d'infants de preescolar; i l'any 1932 van aconseguir una nova escola de pàrvuls, o, el que és el mateix, una mestra nacional més. A més dels pàrvuls, el consistori municipal no va abandonar la idea de construir un edifici escolar de nova planta, per millorar encara més les condicions materials de l'ensenyament públic de la vila. Les possibilitats d'obtenir recursos del govern de l'Estat per a la seva construcció, sumat al fet que moltes de les poblacions de la comarca començaven a comptar amb escoles noves, construïdes de nova planta, van fer decidir l'Ajuntament a tirar endavant un nou projecte. A tal efecte, l'any 1936, el consistori municipal va comprar els terrenys coneguts com el Firal o Gelabert per a la construcció d'un grup escolar, i va encarregar el projecte de construcció a dos arquitectes especialistes en construccions escolars. Un cop realitzat el projecte va ser exposat en públic al mateix Ajuntament. La nova escola seria molt gran, amb catorze aules (quatre per a pàrvuls, cinc per a nens i cinc per a nenes), despatxos, guarda-robes, menjador escolar, sala de conferències, biblioteca, sala de treballs manuals, museu escolar...⁴⁶ El pressupost total de l'obra era de 439.288,01 pessetes, de les quals s'esperava obtenir-ne una mica més de la meitat a partir d'una subvenció estatal

44. «Nous mestres i mestresses». *La Veu del Ter* (23 de gener de 1931), p. 9.

45. Ofici de l'alcalde Ramon Casacuberta del 18 de setembre de 1934. Arxiu Municipal de Torelló. Capsa 665.

46. Sobre els detalls del projecte vegeu: COMISSIÓ MUNICIPAL DE CULTURA. «El Grup Escolar de Torelló». A: *Programa de la Festa Major de Torelló de 1936*. s.p.i. (suspesa prèviament amb motiu dels esdeveniments revolucionaris).

que ja estava sol·licitada, i la resta a partir de préstecs. L'esclat de la Guerra Civil va impedir que el projecte seguís endavant, encara que es van fer algunes gestions durant aquells anys de conflicte bèl·lic. Seguint un projecte diferent, durant el franquisme, l'any 1947 es van inaugurar unes escoles nacionals en els terrenys que havien estat comprats pel consistori republicà, a les quals se'ls va posar el nom de Fortià Solà i que encara continuen en funcionament en l'actualitat.

Centelles: dels privilegis de l'escola privada confessional a l'impuls de l'escola pública

Els partits republicans i d'esquerres governaven l'Ajuntament de Centelles d'ençà de les eleccions municipals de 1931 que precediren la proclamació de la Segona República. Bufaven aires diferents en una població marcada tradicionalment pel conservadorisme dels polítics municipals però també pels forts conflictes socials que s'hi havien gestat durant els anys anteriors, i durant l'any 1932 es produeixen dos fets ben significatius que afecten l'ensenyament local.

El 5 d'abril de 1932, l'Ajuntament acorda adreçar una instància al director general d'Ensenyament Primari, demanant la graduació de les escoles nacionals: tres graus per als nens, tres graus per a les nenes i un de pàrvuls. L'autorització de la graduació va arribar l'octubre d'aquell any i, a partir del curs escolar 1932-1933, les aules de l'escola pública de Centelles van estar ateses per set mestres.⁴⁷ Era un salt qualitatiu important ja que fins aleshores només hi havia un mestre per als nens i una mestra per a les nenes.⁴⁸

L'altre fet significatiu del qual hem parlat queda datat el mes de juny del mateix any 1932 quan l'Ajuntament, per acord del Ple, decideix suspendre i anul·lar la subvenció a les dues escoles privades: «Tenint en compte l'article de la Constitució de 1931 que parla de no afavorir, mantenir o auxiliar econòmicament Esglésies, Associacions o Institucions religioses, s'acorda retirar l'ajut als col·legis dels Germans maristes i de les Carmelites, a partir del proper 1 de juliol». Amb aquest acord, la situació i l'actitud de l'Ajuntament envers els dos tipus d'ensenyament, el públic i el privat, canviava radicalment. Fins aleshores els poders polítics locals havien afavorit clarament un model escolar municipal en el qual la confiança es dipositava clarament en les dues escoles privades confessionals, la de nens dels Maristes i la de nenes de les Carmelites. De fet, el col·legi dels Maristes gaudia d'uns privilegis especials establerts a través d'un conveni que garantia la subvenció municipal allà on no arribés el pressupost del centre.⁴⁹

47. *Gazeta de Madrid* (13 d'octubre de 1932). El Ple Municipal es dona per assabentat de la graduació en la sessió del 20 d'octubre de 1932.

48. L'any 1932, les seccions graduades de nens estaven al càrrec del mestre Miquel Traité (que ja ocupava la plaça de mestre de l'escola pública des de l'any 1928) i dels interins Josep Alcobé Biosca i Josep Pach Roselló. Les seccions graduades de nenes foren ateses per Mercè Ferrer (que ja ocupava la plaça anteriorment) i les interines Júlia Reniu i Cèlia Llobet. La plaça de l'aula de pàrvuls la va ocupar la mestra interina Estrella Boada.

49. Vegeu SOLER MATA, J. «Municipi, societat i sistema escolar al segle XIX. El cas de Centelles (Osona). El ritme de la industrialització i el model escolar local». A: *Actes de les XV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Badalona, 2001 [actes editades en CD]; i també SOLER MATA, J. *Educació i ensenyament a Centelles (1813-1932)*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1991.

Façana principal de l'edifici de l'escola pública de Centelles, en una imatge de principis de l'any 1937 que es conserva en els expedients redactats pels inspectors de primera ensenyança, conservats a l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.

Malgrat la retirada de la subvenció municipal, els dos col·legis privats religiosos van continuar funcionant fins a l'any 1936 finançats a través de les quotes de les famílies. La decisió municipal, coherent amb els nous aires republicans, va introduir un nou element de polèmica ideològica en una població plena de tensions.⁵⁰ Les Carmelites, a semblança del que havien fet altres congregacions i col·legis religiosos com El Carme de Manlleu, havien creat el 1933 la Mútua Escolar Argemir, per tal de continuar impartint ensenyament esquivant així la Llei sobre les Congregacions Religioses.

El fet més destacat, però, de l'etapa republicana va ser la construcció d'un nou edifici escolar per resoldre de forma definitiva el problema dels locals que patia l'escola nacional o pública d'ençà del desenvolupament del sistema educatiu al llarg de tot el segle XIX i el primer terç del segle XX. Abans d'abordar aquesta iniciativa convé enumerar-ne algunes altres que demostren la preocupació envers l'ensenyament durant els primers anys de la Segona República en el municipi. L'any 1932, l'Ajuntament organitza una escola nocturna d'adults lligada a l'escola pública. Aquesta nova iniciativa, orientada clarament a resoldre el problema de l'analfabetisme, devia tenir molt bona acollida a la població si ens atenem als resultats de la matrícula: 46 homes i 57 dones, quantitat gens menyspreable si ho comparem amb les xifres d'escolarització i assistència a les escoles. Els alumnes d'aquesta escola nocturna es distribuïen en tres grups segons el nivell. En el primer hi havia 25 homes i 34 dones; en el segon, 14 i 13; i en el tercer 7 i 10,

50. El director del col·legi dels Maristes va repartir unes circulars de protesta per tota la població, obviant la prohibició explícita i prèvia que havia fet l'Ajuntament, el qual va multar-lo i denunciar-lo a les autoritats superiors (Actes municipals. Sessió de 15 de setembre de 1932).

respectivament. Els mestres de l'escola pública es feien càrrec de les classes que tenien lloc a l'edifici de la Escuela nacional graduada de niños.

Durant l'etapa republicana també va funcionar una escola municipal de música. En el pressupost municipal de l'any 1934 hi trobem una assignació de 1.500 pessetes per al manteniment d'aquesta escola que el mes de juny de 1936 va tancar temporalment a causa de la baixa assistència i va tornar a obrir el gener de 1937.

Finalment, per tancar aquesta breu enumeració de diverses iniciatives educatives, és important ressenyar la creació d'una escola de formació professional, impulsada per un grup de socis de la Unió Industrial de Barcelona amb el suport econòmic de l'Ajuntament que avala la idea, deixa els locals i estableix una subvenció anual. Malgrat el desenvolupament industrial en el ram del tèxtil des de la segona meitat del segle XIX, la formació no va ser-hi mai present. Com a conseqüència d'això es creava un nucli d'obriers industrials sense especialització ni formació, que aprenien la feina en la pràctica del seu treball diari, però que també quedaven a mercè de les crisis a causa de la poca capacitat d'adaptació als canvis. Ara, després de tantes dècades, Centelles comptava amb una primera, encara que incipient, escola de formació tècnica tèxtil.

El projecte de més importància és, sens dubte, la construcció d'unes escoles noves. L'any 1932 l'Ajuntament va comprar uns terrenys i va tirar endavant un projecte per a la construcció d'un nou grup escolar. El 27 d'octubre s'aprova la memòria, el projecte i el pressupost de construcció, elaborat per l'arquitecte municipal Josep Anselm Capdevila. El cost previst de l'obra era de 234.652 pessetes i 12 cèntims. Aquella despesa superava la capacitat financera d'un municipi que tenia un pressupost anual ordinari que girava només a l'entorn de les 90.000 pessetes.

El projecte de construcció preveia un edifici format per tres pavellons units per la part posterior a través d'un porxo cobert. El pavelló central tenia dos pisos: l'aula de pàrvuls estava ubicada a la planta baixa i en el primer pis hi havia una sala d'actes amb un escenari. Els dos pavellons laterals estaven destinats a acollir les tres aules de nens i les tres aules de nenes respectivament.

El dia 7 de maig de 1933 el president Francesc Macià visita Centelles per posar la primera pedra del nou edifici escolar.⁵¹ Aquell any l'Ajuntament aprova un pressupost extraordinari de 287.000 pessetes per a la construcció de les noves escoles:

51. Vegeu la notícia apareguda a la *Gazeta de Vich* (11 de maig de 1933): «CENTELLES. El diumenge 7 de maig fou el dia de la visita del President de la Generalitat de Catalunya per celebrar la col·locació de la primera pedra d'un nou grup escolar. Al matí, prop de les 12, fou rebut davant de l'Estació, on s'havia aixecat un arc de fullatge. Hi hagué oferiment de rams de flors i fou tocat l'Himne dels Segadors per una cobla. Tot seguit la comitiva es dirigí al lloc destinat per a l'emplaçament de les noves escoles. Obert l'acte pel Sr. Batlle, Ramon Soler, féu ús de la paraula el Sr. Traité, mestre de l'escola nacional. Acte seguit parlaren els Srs. Jaume Serra Hünter, Rector de la Universitat, i Jaume Aiguader Miró, Alcalde Barcelona. Per últim va fer ús de la paraula el Sr. Francesc Macià, President de la Generalitat de Catalunya, recalcant que els pobles que van a la vanguardia de cultura són els que esmercen més quantitats als pressupostos d'Instrucció».

Despeses	Compra dels terrenys:	30.000,- pessetes
	Escriptura:	4.000,- pessetes
	Obres de construcció:	237.000,- pessetes
	Material escolar:	16.000,- pessetes
Ingressos	Subvenció de l'Estat:	84.000,- pessetes
	Crèdit:	200.000,- pessetes
	Aportació pressupost:	3.000,- pessetes

Com es pot veure, el finançament de l'obra s'havia de fer a través d'una subvenció del govern de Madrid, a través del Pla de Construccions Escolars, i a través d'un crèdit sol·licitat el mes de febrer de 1933 i concedit i contractat amb la Caixa de Pensions el mes de gener de 1934.⁵² La subvenció de l'Estat s'havia concedit a través de l'O.M. d'11 de novembre de 1933 i el primer pagament, corresponent al 50%, s'havia realitzat l'any 1935.⁵³ El cobrament de l'altra meitat de la subvenció es va retardar molt i va requerir gestions municipals que es van allargar fins a l'any 1937, en plena Guerra Civil, quan amb data de l'1 de juny el cap de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament de la província de Barcelona tramet l'informe favorable de la inspecció de les obres realitzat per l'arquitecte Josep Domènech Mansana al director general de Primera Ensenyança del Ministeri d'Instrucció Pública.

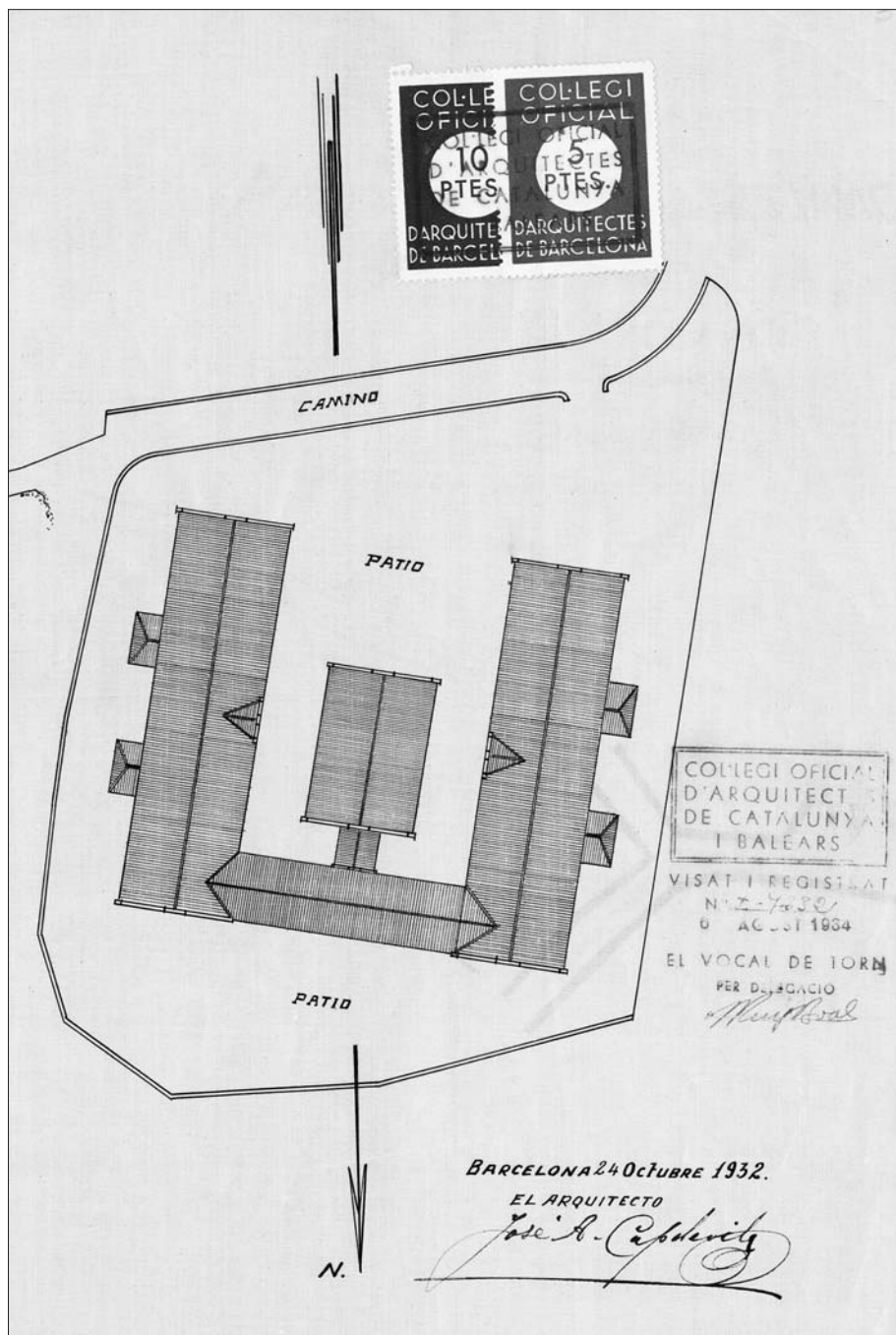
Les obres de construcció de l'edifici foren polèmiques des de bon començament. Primer s'adjudiquen per concurs a una empresa local. Després s'anul·la l'adjudicació a causa de la presentació de recursos i, finalment, l'Ajuntament decideix fer les obres per administració directa, o sigui actuant ell mateix com a empresari: comprant els materials, llogant els treballadors, etc. La minoria conservadora del consistori es va oposar durament a aquella decisió, però les obres s'iniciaren la primavera de 1934. Els Fets d'Octubre d'aquell any provoquen un canvi de color polític en el govern local. El nou consistori continua les obres i a finals de 1935 sorgeix una forta polèmica pel tema de la calefacció que un sector reclama com una millora de les noves escoles públiques i l'Ajuntament, governat pels grups conservadors, es nega a instal·lar.⁵⁴

La victòria del Front Popular a les eleccions del febrer de 1936 retorna el poder local als partits d'esquerres. En el nou context, el consistori centellenc va encarregant els acabats de les obres i contracta una pòlissa d'assegurança sobre el nou edifici. El juliol d'aquell any l'Ajuntament està convençut que podrà inaugurar el

52. El préstec amb la Caixa de Pensions es va contractar al tipus del 5% d'interès amb garantia sobre el rendiment del servei municipalitzat d'electricitat, de l'arbitri sobre el consum de carns i, subsidiàriament, sobre la hipoteca de l'edifici escolar a construir i els terrenys de l'emplaçament.

53. O.M. de 25 de febrer de 1935, publicada a la *Gaceta* el dia 2 de març de 1935.

54. En l'acta de la reunió de la Junta Local d'Instrucció Pública del dia 11 de desembre de 1935 s'hi pot resseguir una forta discussió sobre el tema de la calefacció: «*que lleva las cosas a un terreno tan violento que, sin ser ocasión propicia para ello, llegan a ser tratados asuntos completamente ajenos a la misión del Consejo. Es buscada inútilmente una solución conciliadora. (...) No saliendo de dichos temas, calefacción y dimisión, es levantada la sesión*». De fet, en aquesta sessió es produeix la dimissió d'un vocal, pare de família, i el mateix alcalde-president anuncia la seva pròpia dimissió per a la propera sessió.

Plànol de la distribució del nou equipament escolar: pavellons laterals per a les aules graduades de nens i nenes i pavelló central per al parvulari i la sala d'actes (1932). Arxiu Municipal de Centelles.

nou grup escolar de cara al nou curs que s'iniciarà per l'octubre. L'inici de la Guerra Civil estroncarà la inauguració del nou edifici i les seves aules no s'utilitzaran per a l'ensenyament fins després de la guerra.

L'esmentada inspecció d'obres realitzada el mes de maig de 1937 destaca que: *«las obras están del todo terminadas, ocupando un emplazamiento adecuado y estando cerrado el campo escolar con pared de mampostería concertada. La fábrica de las paredes exteriores del edificio es de mampostería, lo que ha producido algún pequeño asiento de la piedra, sin importancia alguna, respondiendo en gruesos y alturas a los planos del proyecto aprobado, habiéndose cumplido las indicaciones que por el facultativo Sr. Benlliure, que practicó la primera inspección, se hicieron para que fueran colocadas unas bridas en las armaduras de la cubierta»*.⁵⁵

Un informe de la inspecció d'ensenyament del mateix mes de maig de 1937 valora molt positivament la tasca de la mestra Maria Mora Socias però destaca que ensenya *«en un local adaptado para la escuela y hasta tanto que puedan trasladarse todas las existentes en el pueblo al edificio de nueva planta que tienen construido...»*. És evident que el nou edifici encara no funcionava. De fet, durant tot el període republicà les aules de les escoles graduades i l'aula de pàrvuls estaven repartides en diferents edificis de la població que, si bé s'havien adaptat i reformat, no reunien les condicions adients per a un ensenyament de qualitat.⁵⁶

El mes de juliol de 1936 s'havien tancat definitivament els dos col·legis religiosos perquè els Maristes i les germanes Carmelites abandonaren la població en iniciar-se la Guerra Civil. En aquell període, com a la resta de poblacions de la comarca, les dues escoles públiques de nens i de nenes es converteixen en una escola mixta: l'Escola Nova Unificada. Aquesta institució va ocupar els locals antics i les aules del col·legi de les Carmelites i l'ensenyament estava a càrrec d'alguns mestres propietaris de la plaça de les escoles graduades i altres mestres habilitats, contractats i pagats pel mateix Ajuntament. Era el mes d'octubre de 1936 i Centelles, com tot el país, estava totalment immersa en el clima violent de la Guerra.

L'higienisme com a model per a la nova escola pública de Roda de Ter

L'obtenció d'unes escoles graduades i la construcció d'un grup escolar van ser dos objectius que van complir els consistoris republicans de Roda de Ter.⁵⁷ Primer

55. L'informe complet es troba dins l'expedient 19/5/6/10, «Construccions escolars de la província de Barcelona (1937-38)». Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.

56. L'escola pública de nens estava ubicada al carrer Nou, núm. 11, i l'escola de nenes i l'aula de pàrvuls al carrer Marquès de Peñaplata, núm. 10, que es va reformar per encabir-hi les noves aules a partir de la graduació de l'any 1932.

57. Sobre aquestes podeu consultar OLLICH, I.; OCAÑA, M.; RAMISA, M.; ROCAFIGUERA, M. de. *A banda i banda del Ter. Història de Roda*. Vic: Eumo Editorial / Ajuntament de Roda de Ter, 1995, p. 238-241. I també el prospecte commemoratiu «Any del cinquantenari de les Escoles. Setembre 1935-1985», on hi ha un repàs històric redactat per Jaume Salés. Darrerament, existeix el treball de recerca de batxillerat d'Oleguer Corriu, *L'Escola Verge Sòl del Pont, un exemple de construcció escolar, 1935*. Vic: Col·legi Sant Miquel, 2006.

Alumnes jugant al pati del grup escolar de Roda de Ter recentment estrenat. Foto cedida per Ramon Bartrina al CEIP Verge del Sòl del Pont.

va arribar la graduació de les dues escoles públiques unitàries que fins aleshores hi havia a la població. A finals de l'any 1931, tal com informava la premsa, la graduació era ja un fet.⁵⁸ El butlletí oficial de l'Estat del moment, de nom *Gaceta de Madrid*, de l'11 de desembre de 1931, publicava una relació d'escoles nacionals graduades, creades de forma provisional, entre les quals hi havia la de Roda de Ter. Inicialment les noves escoles havien de tenir tres seccions per a nens i tres més per a nenes; més endavant s'hi van afegir dues seccions més (una masculina i l'altra femenina) per atendre els pàrvuls. Això volia dir que Roda de Ter havia passat de tenir dos mestres nacionals d'ensenyament primari a tenir-ne sis (un per a cada secció), dos dels quals havien d'exercir de directors, a més de les mestres de pàrvuls. Per aconseguir la graduació, representants del consistori van viatjar a Madrid, en un viatge en què també van aconseguir que enviessin a la població un mestre nacional, perquè feia setmanes que no n'hi havia. Les gestions i contactes que el consistori municipal va fer a la capital de l'Estat no eren ben vistos per tothom, des de l'anarcosindicalisme local es criticava durament l'Ajuntament, afirmant que després del viatge dels edils a Madrid, que per més escàndol van fer amb avió i tren exprés, només havien aconseguit portar a Roda un mestre poc addicte al règim republicà, perquè el primer que va fer en arribar a l'escola va ser demanar als seus alumnes si sabien el parenostre.⁵⁹ D'aquesta manera la direcció local de la CNT volia desprestigiar el consistori, argumentant que no calia haver fet tantes gestions a Madrid per aconseguir un mestre tan poc laic. Tot i les dispu-

58. *Diari de Vich* (28 de desembre de 1931), p. 3.

59. *Sembrar* (21 de novembre de 1931), p. 2.

Piscina de l'escola pública de Roda de Ter i grup d'alumnes a les escales d'entrada al centre (postal dels anys del franquisme).

tes entre diversos sectors locals, l'obtenció d'unes escoles graduades era ja un fet irreversible, el febrer de 1932 s'aconseguia la graduació definitiva.

La construcció del grup escolar va ser més llarga que l'obtenció de la graduació, les gestions havien començat l'any 1930 abans de l'adveniment de la Segona República. L'any 1931, quan l'Ajuntament de Roda va obtenir la graduació provisional de les seves escoles públiques, ja tenia els terrenys adquirits, als afores de la població, prop del Pont Nou. També hi havia la voluntat de començar les obres de construcció ben aviat, però aquell any només es van fer treballs per aplanar el terreny. A causa de no tenir resolt el seu finançament, el gruix de les obres no van començar fins al 1933. El 22 de setembre de 1935 el nou edifici va ser inaugurat, encara que van quedar pendents alguns treballs per acabar definitivament l'obra, que es van allargar fins al 1936. La construcció de les escoles va comptar amb un ampli suport entre la població, però també s'entreveia alguna oposició. Dos regidors de l'Ajuntament acusaven el capellà de Roda de Ter, i a la vegada mestre de l'escola parroquial que hi havia a Roda de Ter, de fer córrer que si el consistori municipal construïa les noves escoles s'haurien de crear nous impostos, fet que els promotors del projecte pensaven que era una manera de generar descontentament entre la població.⁶⁰

Per finançar la construcció del nou grup escolar, l'any 1932 l'Ajuntament de Roda de Ter va subscriure un crèdit de 200.000 pessetes amb la Caixa de Pensions,

60. COSTA SELLÉS, Joan; CRISTINA, Francesc. «El vuitè no mentiràs». *Diari de Vich* (18 de febrer de 1931), p. 1.

amb el qual va afrontar les despeses dels primers treballs per a la construcció del grup escolar. Més endavant, l'any 1935, va obtenir una subvenció del Ministeri d'Instrucció Pública de 156.000 pessetes.⁶¹ Les obres d'adequació del terreny i de construcció de l'edifici escolar van tenir un cost total aproximat de 220.000 pessetes.⁶²

L'arquitecte del projecte de construcció va ser Lluís G. Colomer. L'edifici que va projectar comptava amb un cos central de dues plantes. A la planta baixa hi havia: les dues aules de parvulari, la biblioteca-sala d'actes, les sales dutxa per a nois i la de les noies, despatxos, la infermeria i l'habitació de la calefacció. A la segona planta hi havia: el menjador, la cuina, dos dispensaris i una sala de reconeixement mèdic. El cos central de l'edifici comptava amb dues ales laterals d'una sola planta, una destinada a les tres aules dels nois i l'altra a les de les noies, cadascuna amb els seus corresponents guarda-robes, lavabos i vàters. A més també hi havia un edifici a part destinat a ser l'habitatge del conserge i una piscina. La construcció d'una piscina era un element singular de l'escola, únic en aquell moment, i no era pròpiament un element d'oci o esbarjo, sinó que responia a la filosofia del corrent higienista present en la pedagogia catalana, que tenia la voluntat de millorar la salut dels escolars que acudien als centres públics, un alumnat que per ser de classes humils era el que presentava més problemes físics, d'higiene i de malnutrició. La piscina era l'element més vistós de tot un edifici pensat per facilitar la salut dels escolars, per això s'explica que bona part de l'espai del centre estigués pensat com a infermeria, dispensari i sala de reconeixement mèdic, a més de les sales dedicades a la higiene personal (dutxes, lavabos i vàters). Les escoles públiques de Roda de Ter, conegudes anys després com a Escola Verge Sòl del Pont, són un cas exemplar de la influència en la construcció d'una escola del corrent higienista existent dins del moviment de renovació pedagògica de la Catalunya de la Segona República.

La construcció de l'escola graduada: la gran obra de República a Sant Pere de Torelló

Amb la construcció de l'Escola Pública Josep M. Xandri durant els anys de la Segona República, Sant Pere de Torelló va començar a comptar amb un edifici adequat per a l'ensenyament públic. S'acabava així amb les deplorables condicions materials amb què el treball escolar s'havia desenvolupat fins aleshores.⁶³ El setembre de l'any 1932, els mestres de la població van presentar les seves queixes al consell local de primera ensenyança per les males condicions higièniques i pedagògiques de les escoles del poble, la dels nois i la de les noies, i també per la insuficiència dels locals per acollir l'elevat nombre d'alumnes matriculats. L'augment d'alumnat de l'escola era conseqüència de dos fets, d'una banda a causa de

61. *Gaceta de Madrid* (23 de maig de 1935), p. 1.561.

62. Fem aquesta estimació a partir de les dades que aporta Oleguer Curriu en el treball de recerca citat anteriorment.

63. El tema de l'ensenyament públic a Sant Pere de Torelló, des dels seus inicis fins a la construcció de l'escola Josep M. Xandri, el trobareu ben documentat a DALMAU I FONT, Agustí. *L'essència de Sant Pere de Torelló. Retalls i fets de la seva història*. Torelló: Ajuntament de Sant Pere de Torelló, 1994, p. 123-136.

L'escola pública Josep M. Xandri de Sant Pere de Torelló poc temps després de la seva construcció en els anys de la Segona República. (Foto cedida per Carles Bru Ribas a l'Arxiu Municipal de Sant Pere de Torelló.)

la formació d'un districte escolar únic l'any 1909 entre els municipis de Sant Pere de Torelló i les Masies de Sant Pere, i de l'altra la unió del municipi de la Vola l'any 1926.

L'any 1931, l'Ajuntament republicà de Sant Pere va crear una escola de pàrvuls i va sol·licitar a la Direcció General de Primera Ensenyança la graduació de les seves escoles, amb tres graus per a nois i tres per a noies, fins aleshores hi havia una escola unitària per a nois i una altra per a noies.⁶⁴ L'any 1933 van començar les obres del nou grup escolar, després de fer algunes modificacions, per augmentar la capacitat de les aules i l'entrada de llum natural; el juliol de 1933, el projecte de construcció ja havia rebut el vistiplau de l'oficina tècnica de Madrid. El mes de novembre les obres de construcció marxaven a bon ritme i ja s'havia edificat el perímetre de tot l'edifici.⁶⁵ L'estiu de 1934 ja estaven pràcticament acabades, un redactor de la premsa en deia que «per son aspecte i visualitat poden calificar-se les millors de la comarca».⁶⁶ No obstant això, l'Ajuntament de Sant Pere no va rebre oficialment l'edifici fins a l'any següent.

Els plànols inicials de l'escola eren obra de Manel Anglada, i la seva confecció definitiva va anar a càrrec de Lluís G. Colomer, que seguí en alguns aspectes la

64. *La Veu del Ter* (24 de desembre de 1931), p. 6.

65. *La Veu del Ter* (21 d'octubre de 1933), p. 9.

66. *Torelló* (3 d'agost de 1934), p. 9.

proposta d'Anglada. A causa de la mort de Colomer, la direcció tècnica de les obres va recaure finalment en Manuel Gausa. El pressupost previst per a l'obra era de 110.000 pessetes, però es va elevar a 164.877. Per pagar-lo, el consistori municipal va rebre una subvenció de 60.000 pessetes del Ministeri d'Instrucció Pública, i també va endeutar-se amb un préstec de 50.000 pessetes. En no cobrir les despeses reals, anys després des del consistori en temps del franquisme s'acusava l'Ajuntament republicà d'haver tirat la casa per la finestra, de fixar-se només en la construcció d'un magnífic edifici, sense tenir en compte les possibilitats econòmiques del municipi. Era una manera de criticar l'obra feta a la població en temps de la Segona República, oblidant les evidents necessitats de comptar amb un edifici escolar adequat.

Com a nom del nou grup escolar es va elegir el de Josep M. Xandri, un mestre natural d'Alp que va exercir a la població entre els anys 1905 i 1912 i que l'any 1931 era l'inspector de primera ensenyança de la zona. Josep M. Xandri va deixar un bon record com a mestre, el 1934 el van nomenar fill adoptiu de la vila i l'11 de desembre de 1936 es va posar oficialment el seu nom a l'escola. En ple franquisme, l'any 1958, es va proposar de canviar el nom de l'escola pel d'Obispo Castañer, però el canvi no va prosperar i en l'actualitat manté el nom inicial.

L'ensenyament laic i els conflictes ideològics en el marc escolar

Tal com ja hem esmentat, l'establiment oficial de l'ensenyament laic a l'escola pública va ser un dels aspectes més destacats que es van introduir en el terreny educatiu durant els anys de la Segona República.⁶⁷ El nou règim republicà tenia com un dels seus principis fonamentals la separació entre l'Església i l'Estat: la Constitució de la República recollia en el seu article tercer que l'Estat espanyol no tenia religió oficial, i en el seu article 48 concretava que l'ensenyament era laic. Com a conseqüència d'aquestes disposicions legals, van quedar fora del currículum escolar unes matèries d'estudi obligatòries a les escoles fins aleshores com eren la doctrina cristiana i la història sagrada. L'esperit laicista del nou règim anava però més enllà, fins al punt d'intentar prohibir a les congregacions religioses la possibilitat d'exercir l'ensenyament, un aspecte del qual es va parlar molt però que no es va acabar d'aplicar. La supressió de les classes de religió a les escoles comptava amb el suport de cercles liberals i obreristes, però va topar amb una forta resistència a Osona, perquè l'Església catòlica es resistia a perdre el control ideològic i social que exercia a través de l'ensenyament de la religió en els centres d'ensenyament.

L'escola laica va estar enmig de les disputes politicoideològiques entre els defensors del laïcisme i els del catolicisme, entre els que donaven suport al règim republicà i els que s'hi oposaven obertament. Especialment durant l'any 1932, a la comarca d'Osona es va viure amb intensitat la lluita entorn de l'escola laica, amb un clergat que va intentar contrarestar per diversos mitjans les lleis republi-

67. Sobre la importància de l'ensenyament laic, vegeu per exemple PÉREZ GALÁN, Mariano. *La enseñanza en la Segunda República Española*. Madrid: Edicusa, 1975.

canes que retallaven el paper de l'Església en l'ensenyament i dins de la societat en general. La màxima autoritat eclesiàstica de la diòcesi, el bisbe de Vic, Joan Perelló, va encapçalar l'oposició a l'escola laica. En una llarga carta pastoral del 21 de febrer de 1932 adreçada als seus diocesans, que portava per nom «Jesucristo y el laicismo», mostrava la seva més contundent oposició a l'escola laica i posava l'èmfasi en la prohibició de tenir a les escoles qualsevol signe de confessionalitat religiosa, com eren els crucifixos habituals en la majoria d'escoles. Joan Perelló escrivia sobre aquest aspecte:

«Yo no concibo una escuela elemental sin un mapamundi, un encerado y una gramática. ¿Puede haber en la escuela un mapa del mundo y no puede haber la imagen del Creador del mundo? ¿Puede haber una pizarra para operaciones aritméticas y no puede haber el Señor de todas las ciencias? ¿Puede haber en la escuela una gramática para iniciarse en el estudio de las artes liberales y no puede estar colgada la imagen del Supremo Artífice? Es realmente un acto impío la retirada del Crucifijo de la escuela oficial. Es además ofensiva a los sentimientos religiosos de nuestros diocesanos, pues la inmensa mayoría desea, quiere y pide la vuelta del Crucifijo en las escuelas y que sea desterrado el Laicismo.»⁶⁸

Una advertència al final de la pastoral explicava que els rectors havien de llegir-la com a mínim en dos dies festius en les misses de major concurrència; a més, també afegia que havien de persuadir els seus fidels de l'obligació de combatre el laïcisme per tots els mitjans «lícits i prudencials».

La retirada dels crucifixos de les escoles públiques va generar una guerra de símbols religiosos a la comarca, amb recollides de signatures i manifestacions en diverses poblacions per part de les mares de família per tal de restituir els sant-cristos i altres imatges religioses a les escoles dels seus fills. Expliquem només el cas de Vic: a la capital d'Osona, la tarda del 3 de febrer de 1932, una nodrida manifestació de dones en contra de l'escola laica va recórrer els carrers de la ciutat per dirigir-se cap a l'Ajuntament, la comitiva va viure moments de tensió quan va ser insultada per gent contrària a les seves reivindicacions. Al final de la manifestació, a la casa consistorial, una comissió va lliurar un «Manifest de les mares cristianes vigatanes» a l'alcalde de la ciutat, en què li demanaven «Que eleveu a la superioritat la nostra enèrgica protesta; la súplica de què la imatge del Sant Crist continuï presidint l'escola nacional i de què aquesta deixi de ser laica».⁶⁹ Com a mesura de força, les mares deien que havien acordat de retirar els seus fills de les escoles nacionals i, en cas de no poder-ho fer per falta de mitjans, deixarien de pagar als mestres nacionals els diners que els pagaven de més com a complement al sou que rebien de l'Estat. La manifestació havia anat precedida per una recollida de signatures de les mares dels alumnes de l'escola pública feta porta per porta, que des de la premsa catòlica es considerava un èxit total i, des de la premsa obrera, una forma de coacció. El periòdic tradicionalista *La Comarca*

68. PERELLÓ, Juan. «Jesucristo y el laicismo». *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* (29 de febrer de 1932), p. 62-63.

69. *La Comarca de Vich* (6 de febrer de 1932), p. 7.

*de Vich*⁷⁰ deia amb aires triomfalistes que només una minoria insignificant de dones no havia estampat la seva firma, mentre que el setmanari anarcosindicalista *Sembrar*,⁷¹ amb un to molt crític, parlava de coaccions per obtenir les signatures, intentava ridiculitzar les manifestants, i es queixava que alguns mestres de les escoles públiques havien donat suport a la manifestació amb accions com dir als seus alumnes que el dimecres a la tarda no hi hauria classe, així com no obrint l'escola als seus alumnes. En contrapartida als qui s'oposaven a l'escola laica, des de les pàgines de *Sembrar* proposaven una unió de pares lliures. El més sorprenent de tot plegat és que la lluita a Osona a l'entorn de l'escola laica va viure els moments de major virulència a partir de la retirada dels símbols religiosos i no pas de la prohibició de fer classes de religió a l'escola pública, un aspecte que vist des de la perspectiva actual sembla més important.

Entre el col·lectiu de docents a Osona hi va haver diferents posicions de tot tipus respecte de l'ensenyament laic. En algunes escoles públiques fins i tot es va continuar ensenyant religió utilitzant mitjans indirectes, tal com denunciava el periòdic republicà *Lluita*, òrgan comarcal d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), hi havia mestres nacionals que no s'havien assabentat o no volien saber que l'ensenyament oficial era laic.⁷² Seguint la legalitat, però, els mestres, fins i tot els que no compartien aquella mesura, van retirar les imatges religioses de les escoles públiques i, oficialment, no feien classes de religió. Les mostres que alguns no compartien i fins i tot no complien la legalitat eren denunciades pels partidaris de l'escola laica; així a Roda l'any 1931, després que el consistori aconseguís cobrir amb moltes dificultats una plaça vacant de mestre (van haver de fer fins i tot un viatge a Madrid), el nou mestre va ensenyar religió. L'acusaven amb sorna dels següents fets: «aquest bon senyor, percatat del laïcisme de la República, la pregunta que se li acudeix fer als alumnes és a veure si saben el pare nostre».⁷³ Un altre cas era el de la mestra de Sant Vicenç de Torelló, que repartia fulls entre els pares dels seus alumnes per demanar la seva signatura perquè ella pogués fer classe de religió.⁷⁴

En algunes poblacions, com a Sant Pere de Torelló, es van produir situacions aparentment paradoxals, que mostren com entre aquells que havien donat suport al règim republicà també hi havia catòlics, eren republicans moderats i catòlics també moderats. A principis de l'any 1932, després de treure les imatges religioses de les escoles, la comissió municipal de cultura va fer retornar els crucifixos a les escoles.⁷⁵ Formava part d'aquesta comissió un regidor republicà, de nom Ventura Parés, membre del Partit Catalanista Republicà (PCR), a qui els laïcistes més conspicus acusaven des de feia temps de ser «un republicà de pega» perquè havia assistit a un ofici religiós i a una processó, ell es defen-

70. «El plebiscit de les mares cristianes, a favor dels Sants Crists en les escoles». *La Comarca de Vich* (6 de febrer de 1932), p. 4.

71. «Contrapropuesta. La Unión de Padres Libres». *Sembrar* (6 de febrer de 1932), p. 2.

72. *Lluita* (9 de juliol de 1932) p. 4 i *Lluita* (23 de juliol de 1932), p. 2.

73. *Sembrar* (21 de novembre de 1931), p. 2.

74. FIGUERAS I OLIVERES, Pere. «Coaccions clericals». *Sembrar* (17 d'octubre de 1931), p. 2.

75. FIGUERAS I OLIVERES, Pere. «El crist de les escoles». *Sembrar* (6 de febrer de 1932), p. 3.

sava dient que «La república fa els homes lliures, sense imposar religions de cap mena, però les respecta totes».⁷⁶ El PCR rebia atacs per altres bandes, des del catalanisme conservador se l'acusava de ser partidaris oficialment del «laïcisme en l'escola pública», però en canvi d'admetre plenament que s'ensenyés la religió en les escoles privades, un fet que no permetia a les classes humils que assistien a les escoles nacionals de rebre classes de religió.⁷⁷ Els dirigents del PCR de Vic, la majoria d'ells catòlics però d'esperit liberal, es defensaven de les acusacions dels catalanistes conservadors argumentant que l'Estat era laic, que s'havia de respectar la llibertat de consciència de cadascú, que no es podien donar patents de catolicisme i que moltes escoles privades oferien ensenyament gratuït, fet que permetia també als sectors humils de la societat de rebre classes de religió.⁷⁸ En definitiva, un partit de centre polític com el PCR rebia atacs des de posicions extremes i a la vegada oposades, com eren la dels acèrrims defensors del laïcisme, a l'esquerra, i la del catolicisme dels catalanistes conservadors, a la dreta.

Encara que hi havia mestres que estaven clarament en contra de l'escola laica, també n'hi havia molts altres que li donaven ple suport. Un d'aquests casos, que destaquem perquè va tenir problemes per complir amb les seves obligacions, era el de la mestra nacional de Tavèrnoles. La mestra de la població va complir amb convicció amb les lleis de la República referents a l'ensenyament de la religió a les escoles, fet que no va agradar gens al rector del poble. Tant es va enfadar, que va ser denunciat per proferir des de l'altar frases injurioses en contra d'ella durant una missa.⁷⁹ La Federació de Mestres de Catalunya va prendre part activa en defensa de la mestra, el governador civil de Barcelona va multar el rector i el cas va arribar al jutjat de primera instància de Vic. En una nota de la Federació de Mestres de Catalunya en defensa de la mestra de Tavèrnoles argumentaven el següent:

«Avui l'Escola nacional està situada en una posició de neutralitat, respecte als principis religiosos, que cal que tothom respecti. Aquesta situació que nosaltres creiem que en res perjudica a la llibertat de creences, els Mestres tenim el deure d'observar-la fidelment, sense cap sectarisme, i per aquesta conducta nostra, de compliment de la llei, dictada per un poder responsable, no té dret ningú a demanar actituds de rebeldia en nom de la religió i molt menys correspondre amb insults quan no es fa altra cosa que complir el que està manat.»⁸⁰

Tot i que Osona va tenir mestres convençuts que l'ensenyament públic havia de ser laic, o simplement que seguien la legalitat vigent, un dels principals activistes

76. FIGUERAS I OLIVERES, Pere. «Republicans de pega». *Sembrar* (5 de setembre de 1931), p. 4. PARÉS, Ventura. «Republicans de pega». *Diari de Vich* (18 de setembre de 1931), p. 2.

77. «Laïcs a Barcelona, catòlics a Vich». *Gazeta de Vich* (21 de març de 1933), p. 1-2.

78. COSTA, Esteve; SALA, Manuel; TORRENTS, Josep. «En defensa pròpia». *Diari de Vic* (22 de març de 1933), p. 2.

79. *Lluita* (9 de juliol de 1932), p. 2.

80. *Lluita* (6 d'agost de 1932), p. 2.

en favor del laïcisme a Osona, Pere Figueres i Oliveres,⁸¹ es queixava amargament del fet que molts mestres osonencs estaven decididament en contra de l'escola laica.⁸² Posava com a exemple el cas de Sant Vicenç de Torelló, on ell vivia; explicava que havia costat de fer retirar les imatges religioses de les escoles, i que, un cop ho van aconseguir, els dos mestres havien incitat a la vaga escolar recollint signatures entre els pares per retornar els crucifixos. Però com que les seves reivindicacions no van tenir èxit, van resoldre la situació penjant una creu al coll a tots els seus alumnes, fet que considerava una burla a la llei. Acabava el mateix article amb uns plantejaments propis dels que defensaven convençuts l'escola laica a Osona:

«Amb aquests mestres, la tasca educadora de la República és, no ja inacabable, sinó impossible. (...) Nosaltres, a l'escola, hi volem la veritable religió: la religió de la veritat, del bé, de la bondat, de l'amor al pròxim, de l'amor a la ciència, a la moral, a l'art, a l'estètica; de l'amor a l'home en vers l'home, sigui qui sigui i com sigui; la religió de la gran Mare Natura i gaudir-ne; però no hi volem la religió de l'abisme, de les tenebres, dels misteris, dels sofismes, dels turments, de l'infern, del cel i de les cabòries. Nosaltres hi volem llum, sol, aire i veritat; no hi volem, però fosc i mentides.»⁸³

Tot i les resistències, l'ensenyament laic a les escoles nacionals es va implantar a la comarca d'Osona. Un canvi d'aquestes característiques, però, necessitava temps per consolidar-se, hi havia una tradició de molts anys que no era fàcil de trencar d'un dia per l'altre. L'acceptació de l'escola laica va topar amb la falta de convenciment d'una part dels mestres, que per inèrcia o convicció s'oposaven a l'escola laica, però sobretot va trobar una forta oposició en els sectors eclesiàstics, que no volien perdre un àmbit d'influència tan destacat com era l'escola pública. Els canvis polítics que hi va haver a partir de la victòria dels partits de dretes en les eleccions a corts del 19 de novembre de 1933 van frenar la plena implantació de l'ensenyament laic, una qüestió que no es tornaria a plantejar amb força fins després de la victòria de les esquerres en les eleccions del 16 de febrer de 1936, pocs mesos abans de l'esclat de la Guerra Civil.

Epíleg: algunes conclusions i claus d'interpretació

Les pàgines precedents posen en relleu la importància que pren l'ensenyament en tant que peça mestra del conjunt de les polítiques que amb l'adveniment de la República es posen en marxa; una constatació que val per a Osona i per a moltes

81. Pere Figueres i Oliveres va ser sens dubte la persona d'Osona que va fer més activament campanya pública per a la implantació del laïcisme a la comarca. Políticament era un republicà federalista. Va publicar nombrosos articles a la premsa comarcal (*Sembrar*, *La Veu del Ter*, *El Ter*), va ser l'impulsor l'any 1933 del Bloc d'Acció Anticlerical. Va morir l'any 1935, i en un article publicat arran de la seva mort el consideraven una persona d'una cultura envejable, que s'havia posat al servei de la veritat i la justícia; deien tant que s'havia convertit en un «mestre racionalista». *El Ter* (7 de desembre de 1935), p. 4.

82. FIGUERAS I OLIVERES, Pere. «Quins mestres!». *Sembrar* (19 de març de 1932), p. 1.

83. *Ibidem*.

altres poblacions i comarques catalanes. Hi ha una indiscutible convicció en els dirigents polítics de la Segona República pel que fa a la ineludible necessitat d'afrontar d'una vegada per totes l'extensió i la modernització del sistema educatiu públic. La construcció d'edificis escolars i la graduació de l'ensenyament en són dos elements destacables i ben visibles en diferents municipis de la comarca d'Osona, tal i com hem vist en les pàgines precedents. Molts municipis ja feia temps que exigien nous edificis, així com l'augment del nombre i la millora en l'estabilitat pel que fa als mestres, i més dotació en material; la República vol donar-hi resposta amb un seguit de mesures legislatives i financeres de gran abast quantitatiu i territorial, fent que l'educació esdevingui una qüestió central de la vida política de la dècada de 1930. Catalunya ja havia acumulat un bagatge considerable en preocupacions educatives, experiències pedagògiques i accions polítiques durant més de trenta anys, tant als Ajuntaments com en el període de la Mancomunitat, com en la trajectòria de centres i mestres privats que empenyen la renovació pedagògica catalana, malgrat els períodes de dictadura com la de Primo de Rivera i d'altres moments de crisi social i política que es produeixen al llarg del primer terç del segle xx. Amb la Segona República es consolida políticament un creixement cultural i educatiu que s'havia anat construint i que ara havia de quallar especialment en la millora del sector més important, però a la vegada més abandonat, de l'educació del país: l'escola pública. Durant el període republicà s'accelera i s'intensifica, doncs, la millora general del sistema educatiu vigent, també des del punt de vista territorial. Ja no es tracta només de millores quantitatives i qualitatives a Barcelona i en algunes altres capitals i ciutats grans, sinó que l'avenç de la fins llavors precària estructura pública vol arribar a tots els racons de la geografia del país. Tanmateix, aquesta voluntat de millora de l'educació no pot anar més enllà de les vicissituds del curt lapse de temps, ple de turbulències, que fou el període republicà. A més, la intenció de construir un sistema educatiu públic eliminant o reduint a la mínima expressió l'ensenyament impartit pels col·legis religiosos, topa amb el sòlid assentament que aquests tenen en bona part del país. Aquest és el cas dels municipis més importants de la comarca d'Osona, tal i com hem vist en les pàgines precedents. En aquest sentit, l'establiment d'una educació laica a les escoles públiques esdevindrà problemàtica per la forta confrontació generada davant les mesures legislatives destinades a impedir que les congregacions religioses s'ocupin de l'ensenyament. Unes mesures que, com ja hem vist, són ignorades o esquivades especialment després dels canvis polítics que es produeixen a partir del 1933. I, en fi, la definitiva empena per a la construcció d'un sistema educatiu públic, laic i únic per a tot el país, amb la implantació del CENU, es produeix ja de manera precipitada, enmig de les convulsions i la violència del període de guerra.

Alguns d'aquests elements han estat exposats breument en el present text, amb les lògiques particularitats en funció de la correlació de forces, de l'estructura escolar existent i d'altres especificitats del context de cadascun dels municipis de la comarca ressenyats. Més difícil és la valoració sobre el grau de renovació pedagògica al si de les aules i escoles osonenques durant el període republicà. Ja és una qüestió complicada d'esbrinar en qualsevol lloc i moment històric. En el cas de la Segona República, caldrà aprofundir encara en monografies que ens aportin dades sobre experiències concretes, elaboració de materials, activitats

escolars dins i fora dels centres educatius, en els diferents municipis i comarques catalanes. Comptem amb algunes aproximacions a la figura i la tasca d'alguns mestres singulars, com l'Ot Ferrer de Manlleu; sabem del paper impulsor que duen a terme membres rellevants de la inspecció educativa com Herminio Almen-dros; coneixem alguns llibres i materials que es posen en circulació; s'han docu-mentat activitats com les colònies, els exàmens de final de curs, premis o festes populars, com la Festa de l'Arbre. Tanmateix, caldrà aprofundir encara en el coneixement històric de la renovació pedagògica des d'una perspectiva territorial, amb les característiques específiques, personatges i circumstàncies pròpies de cada població i de cada comarca.